

Jaarverslag 2016

Centraal Bureau voor de Statistiek

Inhoud

Bestuursverslag	
1	Inleiding..... 2
2	Statistisch programma en dienstverlening 6
2.1	Regulier statistisch programma 6
2.2	Communicatie en samenwerking..... 9
2.3	Statistisch onderzoek in opdracht..... 11
2.4	Nieuwe Europese verplichtingen in 2016 12
2.5	Programmavernieuwing 14
2.6	Gerealiseerde output 15
3	Innovatie en efficiency..... 16
4	Bedrijfsvoering, informatiebeveiliging en risicobeheer..... 18
4.1	Personeel..... 18
4.2	Informatiebeveiliging, kwaliteitszorg en gedragscodes 22
4.3	Prestatie-indicatoren 23
4.4	Extern verantwoordingsmodel..... 27
4.5	Financieel toekomstbeeld..... 29
4.6	In control verklaring 30
5	Governance 36
5.1	Centrale Commissie voor de Statistiek..... 36
5.2	Wijziging van de Wet op het Centraal bureau voor de statistiek 36
5.3	Raad van Advies 37
5.4	Advies met betrekking tot jaarverslag en jaarrekening 38
5.5	Gebruikersraden 39
Jaarrekening 2016 40	
Overige gegevens..... 67	
Bijlage A. Organisatie per 31 december 2016 71	
Bijlage B. Wegwijzer..... 73	

1 Inleiding

Er is veel vraag naar de informatie van het CBS vanuit de overheid, politiek, wetenschap en media. Het CBS ondersteunt dat maatschappelijke debatten, onderzoek en besluitvorming worden gebaseerd op betrouwbare statistische informatie. Met dit jaarverslag blikt het CBS terug op de activiteiten en resultaten in 2016. Het jaarverslag bevat een beschrijving van (statistische) producten die in 2016 zijn gerealiseerd.

Het grootste deel van de statistiekproductie van het CBS betreft statistische informatie op grond van Europese wetgeving. Het tijdig en kwalitatief goed voldoen aan deze verplichtingen is daarmee de kern van de CBS-werkzaamheden. Daarnaast maakt het CBS op basis van zijn wettelijke taak ook statistieken waar geen Europese verplichting op rust, maar waaraan in Nederland behoefte bestaat. Voor het uitvoeren van zijn wettelijke taak wordt het CBS gefinancierd uit de begroting van het ministerie van Economische zaken (EZ).

Resultaten in 2016

Het reguliere programma van het CBS vormt de kern van het werkprogramma van het CBS en omvat een veelheid aan onderwerpen. In 2016 bracht het CBS vrijwel dagelijks berichten uit over onderwerpen die aansluiten bij maatschappelijke behoeften. Deze kregen veel aandacht in de media. Om tegemoet te komen aan de vraag van gebruikers van CBS-data, heeft het CBS onder meer gewerkt aan toegankelijkheid van zijn website voor mobiel en tablet en het verbeteren van het beschikbaar stellen van gegevens via open data zodat derden de data eenvoudiger kunnen overnemen.

In de Nederlandse maatschappij is steeds meer aandacht voor thema's zoals gelijkheid en veiligheid. Het CBS heeft deze maatschappelijke fenomenen – en hun trends – in kaart gebracht door samenhang, zichtbaarheid en toegankelijkheid van cijfers te verbeteren. Dit heeft geleid tot beschrijving van economische en sociale fenomenen zoals overheidsfinanciën, ongelijkheid, en rechtsbescherming en veiligheid in een bredere context.

Voor programmavernieuwing (bijvoorbeeld als gevolg van beleidsprioriteiten en maatschappelijke ontwikkelingen) is door de druk op het budget nauwelijks ruimte. Daarom is in 2016 slechts op beperkte schaal aan programmavernieuwing gewerkt. In het MJP zijn de thema's ontwikkelingen in het bedrijfsleven, flexibilisering van de arbeidsmarkt en vermogensposities van huishoudens benoemd. Daarnaast is de verdere verbetering van de toegang tot en ontsluiting van informatie als prioriteit aangemerkt. Op het gebied van de ontwikkelingen in het bedrijfsleven is meer samenhang gebracht in de statistieken over internationalisering van de Nederlandse economie en is regionale informatie verder uitgebreid. Binnen het thema arbeidsmarktflexibilisering zijn de Statline-tabellen over zelfstandigen/zzp'ers aanzienlijk uitgebreid en is een statistiek gerealiseerd over de verblijfsduur van werknemers in de flexibele schil. Van de vermogensposities van huishoudens is in 2016 een meer volledig beeld tot stand gekomen door extra informatie over beleggingen, hypothecaire en niet-hypothecaire schulden. Om de toegang tot informatie op laag-regionaal niveau verder te ontsluiten kwam in 2016 onder meer een uitbreiding van informatie op wijk- en buurtniveau met sociaal-economische gegevens tot stand.

Omdat de behoefte aan statistische informatie van overheden groter is dan waarin de reguliere financiering kan voorzien, heeft het CBS in 2016 meer betaald werk uitgevoerd en heeft het de organisatie hiervan versterkt en verder geprofessionaliseerd.

Het CBS heeft zijn kennis en ervaring ingezet door een bijdrage te leveren aan doelgerichte kennisuitwisseling in bilaterale en multilaterale samenwerkingsverbanden. Zo heeft het CBS in september 2016 samen met de gemeente Eindhoven het eerste Urban Data Center (UDC) geopend en ging in november 2016 in Heerlen het tweede UDC van start. In Vaals is een variant op het UDC van start gegaan: het Euregionaal Data Center, dat – samen met andere organisaties – de grensoverschrijdende activiteiten en de situatie van grensregio's beter in kaart brengt.

Tevens heeft het CBS in 2016 het Center for Big Data Statistics (CBDS) gelanceerd. In het CBDS werken onderzoekers en *datascientists* van het CBS samen met promovendi, studenten en deskundigen van diverse nationale en internationale partijen uit de overheid, het bedrijfsleven, de wetenschap en het onderwijs aan nieuwe statistieken met big data. Het CBDS brengt data, kennis, infrastructuren en capaciteit bij elkaar en ondersteunt met zijn producten *evidence based policy* met actuele informatie. Hiermee komt het CBS tegemoet aan de behoefte aan snellere en meer actuele output, met meer detaillering, tegen lagere kosten en met reductie van de enquêtedruk. Voor zijn werkzaamheden zoekt het CBDS zelf financiering, omdat het reguliere budget hiervoor nauwelijks ruimte biedt.

Verder is het CBS gestart met de implementatie van ISO in de organisatie, mede om ondanks alle bezuinigingen toch het gewenste kwaliteitsniveau te kunnen leveren. In 2016 heeft het CBS meerdere certificeringen behaald en heeft het gewerkt aan een betere beschrijving van de kwaliteit van de output.

In de eerste helft van 2016 was Nederland voorzitter van de Europese Unie. Voor het CBS vloeide daar onder andere uit voort dat de directeur-generaal van de statistiek (DG) de raads werkgroep statistiek heeft voorgezeten. Het Nederlands voorzitterschap is erin geslaagd om de lopende wetgevingsagenda op het terrein van de Europese statistiek efficiënt, effectief en succesvol uit te voeren en heeft vijf verordeningen afgerond.

Financieel kader

In de afgelopen jaren zijn, conform het lopende meerjarenprogramma (MJP) 2014-2018, forse bezuinigingen gerealiseerd in verband met de taakstellingen Rutte I en het Lenteakkoord. In totaal is het budget van het CBS in de periode 2011-2015 met € 37,3 miljoen gekort in verband met de taakstelling Rutte I. Met de bezuinigingen van het Lenteakkoord erbij loopt dit in 2018 op tot € 41,7 miljoen: bijna een kwart van het oorspronkelijke CBS-budget in 2011. Het CBS heeft het overgrote deel van deze taakstellingen gerealiseerd door het nemen van efficiencymaatregelen die hebben geleid tot een structurele verlaging van kosten, bijvoorbeeld door afronding van enkele grote redesignprojecten en uitvoering van efficiëncyprojecten zoals Lean six sigma, Lean Operational Management en de agile- en SCRUM-werkwijze bij het uitvoeren van IT-projecten. Het resterende deel van de taakstelling is gerealiseerd door reducties in het statistiekprogramma.

Vanwege de doorlooptijd van de efficiëncyprojecten was, om de taakstelling over de gehele planperiode geleidelijk en op verantwoorde wijze te realiseren, met toestemming van EZ in dit MJP voorzien om hiervoor een deel van het eerder opgebouwde eigen vermogen aan te wenden. Door het geplande negatieve resultaat in de jaren 2015-2017 zou het eigen vermogen aan het einde van de planperiode tot nul dalen.

Als randvoorwaarde voor de realisering van het MJP inclusief de taakstelling Rutte I en Lenteakkoord was in het MJP een eenmalige extra financiële bijdrage opgenomen oplopend tot in totaal € 15 miljoen in 2018 om te investeren in procesvernieuwing en verlaging van administratieve lasten. De € 15 miljoen aan investeringsmiddelen uit het MJP zijn niet toegekend door EZ.

In aanvulling op de taakstellingen Rutte I en het Lenteakkoord heeft het CBS te maken gekregen met de taakstelling Rutte II, lopend van 2016 tot en met 2018. Deze is niet begroot in het MJP. In totaal betreft dat een bedrag oplopend tot € 12,9 miljoen structureel vanaf 2018. Naar aanleiding van de bezuinigingen Rutte I en Rutte II heeft het CBS recentelijk afspraken gemaakt met het Ministerie van EZ over een toekomstbestendig budget voor het uitvoeren van het meerjarenprogramma. Ter versterking van het eigen vermogen van het CBS, ontvangt het CBS een additionele bijdrage van € 12 miljoen. Dit bedrag is gerelateerd aan het restant van de taakstelling Rutte II, te weten € 4 miljoen in 2016, € 2 miljoen in 2017, € 4 miljoen in 2018 en € 2 miljoen in 2019. Daarna wordt de EZ-bijdrage aan het CBS tijdelijk voor de duur van 6 jaar met € 2 miljoen verlaagd, van het jaar 2021 tot en met 2026.

Van de taakstelling Rutte II wordt € 0,7 miljoen in 2016 oplopend tot € 1,9 miljoen in 2018 structureel ingevuld door verdere besparingen op materiële kosten en niet primaire arbeidsvoorwaarden. Vanaf 2017 wordt het grootste deel van de taakstelling ingevuld door een korting van € 7 miljoen op de centrale financiering voor statistieken waar geen EU- wettelijke verplichting op rust, maar die wel onderdeel vormen van het meerjarenprogramma. Het CBS heeft de betrokken ministeries in 2016 benaderd met de vraag of ze bereid zijn de financiering van deze statistieken over te nemen in de vorm van betaald werk in opdracht. Dit heeft erin geresulteerd dat het merendeel van deze statistieken door deze financiering alsnog kan worden behouden. Een klein deel van het werkprogramma is per 1 januari 2017 stopgezet.

Om deze bezuinigingen te realiseren heeft het CBS in 2016 extra kosten moeten maken voor boventalligen / Van Werk Naar Werk-kandidaten. Ook in 2017 en in 2018 zullen hiervoor kosten gemaakt worden.

Ten slotte heeft Rijksbreed in 2016 geen volledige compensatie plaatsgevonden van de gestegen pensioenpremies.

Dit alles leidt ertoe dat er nauwelijks ruimte is om ICT- en andere investeringen te doen die enerzijds de efficiency verhogen en anderzijds de fragiele en 'end-of-life' ICT infrastructuur vervangen teneinde continuïteits- en kwaliteitsrisico's te voorkomen.

Als gevolg van het bovenstaande loopt het eigen vermogen terug van € 9,9 miljoen naar € 1,0 miljoen per ultimo 2016. Dit is een direct gevolg van de additionele kortingen en tegenvallers bovenop het MJP en het niet toekennen van de € 15 miljoen investeringsmiddelen die als randvoorwaarde zijn opgenomen in het MJP. Zonder verdere tegenvallers komt het eigen vermogen in 2021 weer boven de nullijn.

Evaluatie van het functioneren van het CBS

In 2016 heeft de minister van EZ, zoals de Kaderwet ZBO's voorschrijft, een rapport over de doelmatigheid en doeltreffendheid van het functioneren van het CBS laten opstellen. Tevens is de onafhankelijkheid van de statistiekproductie onderzocht. Het onderzoek betreft de jaren 2010-2015. Dit rapport is in 2017 aan de Tweede Kamer aangeboden

De hoofdconclusies van het rapport zijn de volgende: "Het algemene oordeel van AEF over het functioneren van het CBS in de periode is positief. Uit de evaluatie blijkt dat het CBS over de periode 2010-2015 in de uitvoering van de wettelijke taken doeltreffend heeft gefunctioneerd." Daarnaast is het beeld van AEF dat gebruikers "uitermate tevreden" zijn over de kwaliteit van de door het CBS geproduceerde sta-

tistieken en de dienstverlening van het CBS. “Tegelijkertijd is het functioneren van het CBS in de evaluatieperiode doelmatiger geworden. “Tot slot constateert AEF dat de onafhankelijkheid van de statistiekproductie door het CBS in de evaluatieperiode boven iedere twijfel verheven is geweest.” Het CBS herkent deze hoofdconclusies en ziet daarin een bevestiging en erkenning van de resultaten van het gevoerde beleid.

Op basis van de bevindingen zien de onderzoekers een aantal verbetermogelijkheden, vooral in het licht van toekomstige ontwikkelingen. De onderzoekers zijn van mening dat deze ontwikkelingen aanleiding geven om op een aantal onderdelen de doeltreffendheid en de doelmatigheid van het CBS verder te verbeteren. Het CBS ziet deze aanbevelingen als een aansporing verder te gaan op de ingeslagen koers.

Bestuurlijke ontwikkelingen

Tot 1 januari 2017 kende het CBS twee zelfstandige bestuursorganen: de Centrale Commissie voor de Statistiek (CCS) en de DG. In het kader van het Rijksbrede onderzoek naar de herpositionering van ZBO's heeft het kabinet eind 2013 besloten dat de huidige twee ZBO's van het CBS gereduceerd moeten worden tot één. Het wetsvoorstel hiertoe is in 2016 aangenomen en dit heeft als gevolg dat de ZBO-status van de CCS per 1 januari 2017 wordt opgeheven. De DG zal vanaf die datum bij de uitvoering van zijn taken en bevoegdheden worden geadviseerd door een raad van advies.

Den Haag, 8 september 2017

Directeur-Generaal van de Statistiek

dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi

2 Statistisch programma en dienstverlening

2.1 Regulier statistisch programma

Het **regulier statistische programma** van het CBS vormt de kern van de output van het CBS en omvat een veelheid aan onderwerpen. Het grootste deel van dit programma betreft de productie van statistische informatie op grond van Europese wetgeving. Dagelijks verschijnen er tabellen en nieuwsberichten met de meest recente informatie. Gedetailleerde cijfers zijn al vele jaren gratis te raadplegen via de databank Statline. Ook stelt het CBS zijn volledige databank als open data beschikbaar. In bijlage A is een tabel opgenomen met de in 2016 gerealiseerde output geordend per thema.

In 2016 heeft het CBS verschillende **maatschappelijke fenomenen** – en hun trends – in kaart gebracht door samenhang, zichtbaarheid en toegankelijkheid van cijfers te verbeteren. Dit heeft geleid tot beschrijving van economische en sociale fenomenen in een bredere context.

Zo zijn de ontwikkelingen op het gebied van **overheidsfinanciën** beschreven in de gelijknamige kwartaalmonitor. Het fenomeen **inflatie** is in een aantal artikelen in breed perspectief beschreven, waarbij onder meer consumentenprijzen, financiële bedrijfsmiddelen en vastgoedprijzen zijn betrokken.

In 2016 is tevens gewerkt aan een betere statistische beschrijving van het fenomeen **ongelijkheid**. De publicatie Welvaart in Nederland 2016 geeft een beeld van de ongelijkheid in Nederland op het gebied van economie en sociaal en menselijk kapitaal. Ook is beschreven hoe het staat met de inkomens, bestedingen en vermogens van huishoudens in Nederland.

In november 2016 verscheen in plaats van de Monitor Duurzaam Nederland een publicatie over de **Sustainable Development Goals (SDGs)**, de duurzame ontwikkelingsdoelen voor de periode 2015-2030. Op basis van een VN-publicatie met een eerste lijst van indicatoren om de diverse subdoelstellingen van de SDGs te monitoren heeft het CBS gemeten hoe Nederland er voor staat op het gebied van de SDGs.

Een ander fenomeen dat in 2016 in kaart is gebracht, betreft het **goederenvervoer in Nederland**. Het CBS heeft met de publicatie Transport en mobiliteit 2016 actuele feiten en trends over het verkeer en vervoer in Nederland gepresenteerd. Verschillende aspecten van personenmobiliteit en goederenvervoer zijn in beeld gebracht: verkeers- en vervoersbewegingen, infrastructuur, vervoermiddelen, energieverbruik, milieueffecten, verkeersongevallen en de economische betekenis van transport.

Over het thema **rechtsbescherming en veiligheid** is vaker, gedetailleerder en in meer samenhang gepubliceerd. In 2016 is daartoe onder meer de nieuwe website Criminaliteitinbeeld.nl in gebruik genomen. Deze website is een initiatief van het CBS, het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, de Raad voor de rechtspraak, het Openbaar Ministerie en de Nationale Politie en maakt het mogelijk een nog breder en actueler aanbod aan cijfers te bieden dan tot nu toe gebruikelijk in de publicatie Criminaliteit en rechtshandhaving.

Enkele andere ontwikkelingen die in 2016 in de reguliere kern van het werkprogramma van het CBS hebben plaatsgevonden worden hieronder toegelicht.

Het **Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden (SSB)** bood het CBS en onderzoekers ook in 2016 meer mogelijkheden om microdata uit registers, andere administratieve databronnen en enquêtes op een effectieve manier met elkaar te combineren. Dit stelsel van registerinformatie gekoppeld aan informatie uit persoonsenquêtes, is daarnaast aangevuld met eerder uitgevoerde (panel)onderzoeken zoals het Sociaal-Economisch Panelonderzoek. Hierdoor kunnen personen en de gebeurtenissen in hun leven in de tijd worden gevolgd.

Het CBS bracht in 2016 een nieuwe versie van het **Jaarrapport Integratie** uit. Dit rapport brengt in beeld hoe het staat met de verschillende herkomstgroepen in onze samenleving aan de hand van thema's zoals bevolking, onderwijs, arbeidsmarkt, sociale zekerheid, inkomen, criminaliteit, gezondheid en maatschappelijke participatie. Het rapport besteedt ook specifiek aandacht aan vluchtelingengroepen.

Het CBS heeft eind 2016 afscheid genomen van de **termen autochtoon en allochtoon**. In plaats daarvan spreekt het CBS nu van personen met een Nederlandse of een migratieachtergrond. Het CBS heeft de nieuwe terminologie na uitvoerig beraad en in goed overleg met stakeholders gekozen.

In 2016 kwam de eerste versie van de **Staat van Volksgezondheid en Zorg (VenZ)** beschikbaar (www.staatvenz.nl). Het belangrijkste doel van de Staat VenZ is actuele en eenduidige kerncijfers te presenteren, waarmee het beleid van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) kan worden gevolgd en verantwoord. De Staat VenZ bestaat uit een digitaal cijferoverzicht, een hierop gebaseerde jaarlijkse rapportage en meerdere thematische rapportages.

In 2016 is de **Gezondheidsmonitor 2016** uitgevoerd, een samenwerking tussen het CBS, het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) en de GGD'en, waarbij voor een aantal gezondheids- en leefstijlkenmerken op grote schaal data zijn verzameld. Met de uitkomsten kunnen op laag-regionaal niveau uitspraken worden gedaan over de gezondheidssituatie van de bevolking. De resultaten van het onderzoek worden in het tweede kwartaal van 2017 gepubliceerd.

In de Nederlandse **consumentenprijsindex** en in de Europees geharmoniseerde consumentenprijsindex is ten opzichte van voorgaande jaren een meer gedetailleerde classificatie van goederen en diensten gepubliceerd. De nieuwe classificatie geeft niet alleen meer details, maar sluit ook beter aan bij de actuele ontwikkelingen in bestedingspatronen. De consumentenprijsindex is tevens uitgebreid met historische data, zodat beter inzicht wordt verkregen in eerdere trends.

De **conjunctuurklok**, die ruim tien jaar geleden is ontwikkeld als hulpmiddel voor het bepalen van de stand en het verloop van de Nederlandse conjunctuur, is in 2016 gereviseerd. De klok heeft internationaal veel waardering ge oogst en wordt door diverse landen en instellingen gebruikt. Gekeken is of de methode nog voldoet en of de prestaties van de indicatoren nog steeds de actuele stand van de economie juist weergeven. De set van indicatoren in de klok is naar aanleiding van het onderzoek op onderdelen aangepast.

Naar aanleiding van **bijstellingen in de ramingen van de economische groei** is er in 2015 een programma gestart om onderzoek te doen naar verdere verkleining van de bijstelling van statistieken als gevolg van nagekomen informatie. In 2016 is verder uitvoering gegeven aan dit programma. De focus lag op het verkleinen van de bijstelling tussen de eerste en tweede raming. In 2016 is gebleken dat voor het verslagjaar 2013 de prestatie-indicator voor de bijstellingen van het BBP niet voldeed en dat dit voor het verslagjaar 2014 hoogstwaarschijnlijk ook niet het geval zal zijn. Om die reden is het programma uitgebreid, gericht op het verkleinen van de bijstelling tussen de eerste en laatste raming.

Met ingang van het statistiekjaar 2015 verzamelt het CBS voor de **sportstatistieken** minder gegevens over specifieke sportvoorzieningen van sportaccommodaties en –organisaties. Die zullen betrokken worden uit de Accommodatiemonitor van het Mulier Instituut. Daartegenover staat een uitbreiding van de waarneming van financieel-economische gegevens. Hierbij is geanticipeerd op het van kracht worden van toekomstige Europese verplichtingen voor de sportstatistieken. Zo zijn er in 2016 voor het eerst financieel-economische gegevens verzameld over de fitnesssector, die de laatste jaren sterk in omvang is toegenomen.

De reguliere statistieken gebaseerd op de **Polisadministratie** – het register met alle dienstbetrekkingen, arbeidsvergoedingen, sociale uitkeringen, lijfrentes en pensioenen – zijn in 2016 op verschillende terreinen versneld en verbreed. Er komen nu maandelijks gegevens beschikbaar over banen en lonen. De kwartaalcijfers komen twee maanden na afloop van het verslagkwartaal beschikbaar.

In 2016 is het CBS toegetreden tot de Core Group van IRIS, het internationale softwaresysteem om **doodsoorzaken automatisch te coderen** voor de statistiek. Daarmee krijgt het CBS directe invloed op de kwaliteit van dit systeem en wordt de internationale vergelijkbaarheid verder verbeterd.

In 2016 verzamelde het CBS met de **Enquête Bedrijfsopleidingen** bij bedrijven in de particuliere sector informatie over bedrijfsopleidingen, waarvan de eerste resultaten aan het einde van het jaar beschikbaar zijn gekomen. Dit onderzoek, dat in alle landen van de Europese Unie eens in de vijf jaar wordt uitgevoerd, geeft een beeld van het opleidingsbeleid, de inhoud en de kosten van bedrijfsopleidingen en geeft daarnaast inzicht in de toekomstige behoeften aan benodigde vaardigheden van werknemers.

Om te bepalen hoeveel materialen zich in de vorm van elektrische en elektronische apparatuur in de economie bevinden en wanneer welke hoeveelheden daarvan als afval verschijnen, heeft het CBS in 2016 een zogeheten **Waste over Time Script** ontwikkeld. Het Waste over Time is een set van regels om vanuit de Europese productie- en handelsstatistieken het gewicht te bepalen van de verkopen van elektronische en elektrische apparatuur en het daaruit te ontstane elektronisch en elektrisch afval. Deze toepassing wordt vooral gebruikt voor het monitoren van de Europese Richtlijn inzake Afgedankte Elektrische en Elektronische Apparatuur in de lidstaten van de EU. Daarnaast wordt het gebruikt bij het meten van de circulaire economie (hergebruik van materialen).

In 2016 ging een compleet nieuwe versie van de website **Compendium voor de Leefomgeving** live. Op het Compendium voor de Leefomgeving bundelen het CBS, het Planbureau voor de Leefomgeving en Wageningen UR een grote hoeveelheid indicatoren die de stand van milieu, natuur en ruimte in Nederland weerspiegelen.

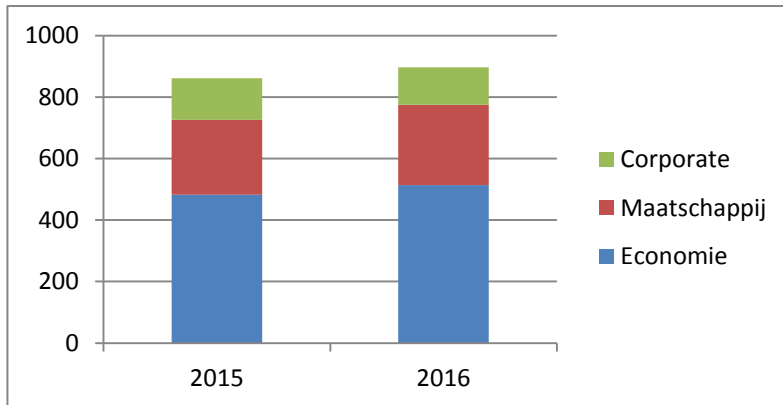
In 2016 zijn vier kwartaaledities van de **Internationaliseringsmonitor** gepubliceerd. De thema's van deze vier edities hadden achtereenvolgens betrekking op de rol van bedrijvendynamiek in internationalisering, de internationale activiteiten van de *Agribusiness*, belangrijkste handelspartner Duitsland en de rol van het zelfstandig MKB in de internationale handel van Nederland.

2.2 Communicatie en samenwerking

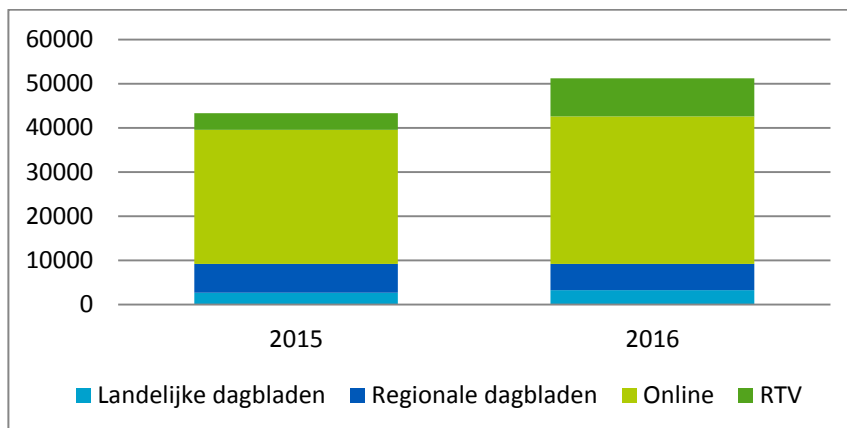
In 2016 heeft het CBS grote voortgang geboekt om de uitkomsten van statistieken voor een breed publiek bereikbaar te maken en daarmee het **gebruik van de statistieken** door alle doelgroepen in de samenleving te bevorderen. Daarbij wordt gebruik gemaakt van eigen communicatiemiddelen en kanalen en wordt ingezet op samenwerking met grote nieuwsorganisaties in het land. Zo maakte het CBS video-producties in eigen beheer en leverde het live bijdragen aan nieuwsuitzendingen van Nederlandse omroepen. Tevens heeft het CBS zijn website vernieuwd, waardoor deze toegankelijk is voor gebruik via desktop, mobiel en tablet.

In 2016 heeft het CBS meer **berichten over de statistieken** gemaakt dan in het jaar ervoor (zie figuur 2.2) en deze berichten zijn vaker door de media opgepakt (zie figuur 2.1). Naast een groei van het aantal vermeldingen van uitkomsten van statistieken in dagblad- of tijdschriftartikelen, online nieuwsverhalen of in journaals op radio en tv, besteden dagbladen ook meer ruimte en aandacht aan de berichten door middel van paginagrote verhalen en berichten op de voorpagina's.

2.2 Aantal door het CBS uitgebrachte berichten

2.3 Totaal aantal vermeldingen van het CBS

In 2016 heeft het CBS zijn kennis en ervaring ingezet door een bijdrage te leveren aan doelgerichte kennisuitwisseling door middel van bilaterale en multilaterale **samenwerkingsverbanden**, zowel nationaal als internationaal.

In oktober 2016 werd op initiatief van NWO het Dataplatform voor de mens- en maatschappijwetenschappen **Odissei (Open Data Infrastructure for Social Sciences and Economics Innovation)** gelanceerd. Binnen Odissei werken de Nederlandse universiteiten, het CBS en NWO samen om de data-infrastructuur voor de mens- en maatschappijwetenschappen te verbeteren. Ambitie van het CBS is de dataverzamelingen voor deze onderzoeksterreinen beter te coördineren en sneller, goedkoper en meer databestanden voor onderzoek via de Remote-Access-faciliteit van het CBS aan te bieden.

Eind 2015 is dr. Ruben van Gaalen (CBS) aangesteld als **bijzonder hoogleraar Registeranalyse van Levensloofdynamiek** bij de Universiteit van Amsterdam (UvA). In 2016 lag de focus van de samenwerking tussen het CBS en UvA op longitudinaal onderzoek naar gezinnen, generaties en de demografische levensloop, gekoppeld aan stageplekken en een promotieonderzoek bij het CBS.

In september 2016 is dr. Wendy Smits (CBS) benoemd tot **bijzonder hoogleraar Labour Market Flexibility: the Employers' Perspective** aan de Maastricht University. Smits gaat onderzoek doen naar de oorzaken en gevolgen van de toenemende flexibilisering van de arbeidsmarkt in Nederland, zoals hoe het komt dat de flexibilisering van de arbeidsmarkt in Nederland zo hard gaat in vergelijking met andere landen en wat precies de gevolgen zijn voor arbeidskrachten en voor werkgevers.

De samenwerking met universiteiten en hogescholen heeft ook geresulteerd in de benoeming van dr. Jan-Pieter Smits (CBS) tot **bijzonder hoogleraar op de CBS-leerstoel Quantification of Sustainability** aan de Technische Universiteit Eindhoven, in welke functie hij werkt aan de internationale toepassing van het door het CBS ontworpen meetsysteem voor duurzame ontwikkeling.

De samenwerking met **DNB** is geïntensiveerd met als doel om in 2018 tot een gezamenlijk productieproces te komen, waarin de nationale rekeningen (CBS-statistiek) en de betalingsbalans (DNB-statistiek) simultaan en in onderlinge consistentie worden samengesteld. De huidige verschillen tussen onderdelen van deze twee statistieken, die beide de relatie van de Nederlandse economie met het buitenland beschrijven, behoren dan tot het verleden. Er wordt daarbij ook gewerkt aan het stroomlijnen van een gemeenschappelijke waarnemingstrategie. DNB wordt daarbij verantwoordelijk voor de waarneming van de financiële instellingen en het CBS voor de overige binnenlandse sectoren (niet-financiële vennootschappen, overheid, huishoudens) van de economie.

2.3 Statistisch onderzoek in opdracht

Er is bij veel gebruikers grote behoefte aan statistische informatie en diensten. Voorzien in deze behoefte is de wettelijke taak van het CBS, maar het budget dat het CBS uit de EZ-begroting ontvangt is echter beperkt. Voor zover de gewenste informatie of diensten niet of niet meer zijn opgenomen in het reguliere werkprogramma, speelt het CBS actief op de behoefte in door **tegen betaling statistische diensten** aan te bieden aan met name ministeries, decentrale overheden en andere overheidsinstellingen. Het komt incidenteel ook voor dat marktpartijen maatwerkopdrachten laten uitvoeren. De resultaten van het betaald werk in opdracht worden gepubliceerd op de CBS-website en zijn daarmee voor iedereen toegankelijk. In 2016 heeft het CBS de organisatie rondom dit maatwerk versterkt en verder geprofessionaliseerd door verdergaande uniformering van de producten en een kortere responstijd op vragen van potentiële opdrachtgevers, hetgeen heeft geleid tot een verdere groei van het maatwerk. In deze paragraaf volgt een aantal voorbeelden van de maatwerkopdrachten die zijn uitgevoerd.

Het CBS voerde in 2016 voor het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) het onderzoek **Ouderen in instellingen en tehuizen** (OIT) uit onder bewoners van verzorgings- en verpleegtehuizen. Ook voerde het CBS in samenwerking met het SCP het **Tijdbestedingsonderzoek 2016** uit, dat de tijdsbesteding van de Nederlanders in beeld heeft gebracht. Door dit onderzoek naast de uitkomsten van het vorige Tijdsbestedingsonderzoek uit 2011 te leggen, ontstond een goed beeld van de dagelijkse patronen en de verschuivingen in de manier waarop Nederlanders hun tijd besteden.

Bij lokale overheden is steeds meer behoefte aan stuurinformatie om de effectiviteit van beleid te kunnen toetsen en de eigen regio te kunnen vergelijken met andere regio's. In 2016 bracht het CBS daartoe op verzoek van de koepelorganisatie Vereniging voor Statistiek en Onderzoek (VSO) de **kinderopvang** in 102 gemeenten in kaart. De cijfers geven informatie over het aantal kinderen in de kinderopvang, de opvanguren en het aantal huishoudens dat gebruik maakt van kinderopvang.

Voor het vergroten van de omvang en toegang tot informatie op laag-regionaal niveau heeft het CBS in 2016 met de gemeenten Heerlen en Eindhoven **CBS Urban Data Centers** (UDC) opgericht om te voorzien in de behoefte van deze gemeenten aan statistische informatie. Door bundeling kunnen expertise en gegevens van het CBS en gemeenten effectiever ingezet worden ten behoeve van de samenleving. Inmiddels hebben ook andere gemeenten interesse getoond en zijn zij met het CBS in gesprek over het opzetten van een UDC. In het verlengde hiervan is het CBS een samenwerking aangegaan met het *World Council on City Data* (WCCD), een wereldleider op het gebied van gestandaardiseerde stedelijke indicatoren en gespecialiseerd in het certificeren van steden op het gebied van leefbaarheid, duurzaamheid en smart data. Deze samenwerkingen faciliteren gemeenten om in aanmerking te komen voor ISO 37120 certificering door het WCCD. Lokale, nationale en internationale instanties hebben op dit moment onvoldoende data om de situatie van grensregio's in kaart te brengen. In oktober 2016 ging daarom in Vaals een variant op het UDC van start: het **Euregionaal Data Center**. Met dit centrum gaat het CBS – samen met nationale en internationale partners zoals het Maastrichtse *Institute for Transnational and Euregional cross-border co-operation and Mobility* (ITEM) – de grensoverschrijdende activiteiten en de situatie van grensregio's beter in kaart brengen.

Het in 2014 gestarte project **Ondernemersplein.nl** liep door in 2016. Binnen dit project heeft het CBS voor ondernemers informatie op het gebied van de internationale handel ontsloten en publicaties over bedrijfstakken en regio's beschikbaar gesteld. Ook is in 2016 het programma **Staat van het MKB** in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken voortgezet. In 2016 is met name ingezet op het beter ontsluiten van de statistische informatie op Ondernemersplein.nl. Enerzijds door het ontwikkelen van

een feiten en cijfers pagina, waardoor statistische informatie beter toegankelijk is, anderzijds door het gebruik van open data te faciliteren, waardoor het actualiseren van gegevens efficiënter verloopt.

In opdracht van de Nationaal Coördinator Groningen is onderzoek gedaan naar de **ontwikkelingen van de verkoopbaarheid en verkoopprijzen van woningen in het gebied rondom het Groningerveld**. Dit heeft geresulteerd in een publicatie over de woningmarktontwikkelingen vanaf het eerste kwartaal 1995 tot en met het tweede kwartaal 2016.

Voor **Caribisch Nederland** is geïnvesteerd in het verbeteren van de kwaliteit van met name de administratieve databronnen bij de openbare lichamen, die dienen als basis voor statistieken over de bevolking, het toerisme en de buitenlandse handel. Ook zijn extra werkzaamheden uitgevoerd, gefinancierd door de betrokken departementen, met betrekking tot ramingen van het bruto binnenlands product per eiland en statistieken over huishoudens, banen en lonen en inkomensverdeling. In opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties is gewerkt aan de verbetering van de prijswaarneming en is geadviseerd over de verbetering van de statistieken van de overheidsfinanciën.

2.4 Nieuwe Europese verplichtingen in 2016

Statistieken gebaseerd op **Europese verplichtingen** ondersteunen naast het nationale beleid ook de ontwikkeling, monitoring en evaluatie van het beleid van de Europese Unie (EU) met betrouwbare, objectieve, vergelijkbare en coherente informatie. Om hieraan uitvoering te geven, heeft de Europese Commissie medio 2015 op hoofdlijnen haar **statistisch werkprogramma 2016** gepresenteerd. Dit werkprogramma maakt deel uit van het Europese statistische meerjarenprogramma 2013-2017 en bepaalt in belangrijke mate het werkprogramma van het CBS.

Het Europese statistische werkprogramma 2016 sluit aan bij de prioriteiten van de EU, met name bij de Europa 2020 strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei. Daarin zijn onder meer de EU-doelstellingen opgenomen op het gebied van werkgelegenheid, innovatie, onderwijs, sociale samenhang, klimaat en energie. De plannen van de Europese Commissie voor 2016 waren, net als de afgelopen jaren, ambitieus. Het werkprogramma laat op vrijwel alle statistische terreinen beleidsintensivering zien, zoals het economisch en monetair beleid, het sociale beleid, de interne markt en duurzaamheid. In 2016 heeft het CBS werkzaamheden verricht om te voldoen aan de **nieuwe Europese verplichtingen**:

1. Uitbreiding verordening milieurekeningen (*Environmental accounts*). Deze uitbreiding heeft tot gevolg dat het CBS jaarlijks statistische informatie moet verstrekken over uitgaven voor milieubescherming, rekeningen voor de milieugoederen- en milieudienstensector en fysieke energiestroomrekeningen.
2. Uitbreiding van de vragenlijst voor de buitensporige tekortprocedure (*European Deficit Procedure Questionnaire*). Deze vragenlijst is onderdeel van het EU-toezicht op de begrotingen van de lidstaten.
3. Levering aan de Europese Centrale Bank (ECB) van financiële gegevens van de overheid. Het CBS heeft deze taak overgenomen van De Nederlandsche Bank (DNB).
4. Verstrekken van aanvullende informatie in het kader van de Zorgrekeningen.
5. Uitvoering verordening statistieken over arbeidsongevallen *Statistics on Accidents at Work* (ESAW) (combinatie Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden met het onderzoek Bedrijfsongevallen in Nederland).
6. Uitvoering verordening mobiliteit van studenten in het hoger onderwijs.

7. Datalivering van gegevens over onderwijsdeelnemers, het gevolgde onderwijs en het behaalde opleidingsniveau van mensen gebaseerd op de gereviseerde *International Standard Classification of Educated Field of education and training 2013*.
8. Uitbreiding van statistieken over energie met een uitsplitsing van het energieverbruik door huishoudens naar type eindgebruik.

In de eerste helft van 2016 was **Nederland voorzitter van de Europese Unie**. Voor het CBS vloeide daar onder andere uit voort dat de DG CBS de raads werkgroep statistiek heeft voorgezeten. Een van de verantwoordelijkheden van dit voorzitterschap was om de EU-wetgevingsagenda verder te brengen. Terugkijkend kan worden vastgesteld dat Nederland als *honest broker* de lopende wetgevingsagenda op het terrein van de Europese statistiek efficiënt, effectief en succesvol heeft uitgevoerd. Het Nederlands voorzitterschap is er in geslaagd om vijf verordeningen af te ronden te weten over goederenvervoer per spoor, over goederenvervoer over de binnenwateren, over handel met derde landen, over betalingsbalans, internationale handel in diensten en buitenlandse directe investeringen, en over prijzen van aardgas en elektriciteit.

2.5 Programmavernieuwing

In het MJP 2014-2018 worden drie hoofdthema's voor programmavernieuwing onderscheiden: ontwikkelingen in het bedrijfsleven, flexibilisering van de arbeidsmarkt en vermogensposities van huishoudens. Daarnaast is de verdere verbetering van de toegang tot en ontsluiting van informatie als prioriteit aangemerkt.

Op het gebied van de **ontwikkelingen in het bedrijfsleven** is meer samenhang gebracht in de informatie die wordt aangewend voor de statistieken over internationalisering van de Nederlandse economie. De regionale informatie is verder uitgebreid met de effecten van nieuwe vestigingen, bedrijfssluitingen en -verplaatsingen, de clustervorming van bedrijven en regionale conjunctuurinformatie. Daarnaast is onderzoek gedaan naar het probleem van branchevervaging binnen de detailhandel als gevolg van een toename van de verkoop via internet. Ook is onderzoek gedaan naar de omvang van de aankopen van Nederlandse consumenten bij websites van bedrijven die in het buitenland gevestigd zijn. Op het gebied van groene groei en duurzaamheid is gewerkt aan een indicator met betrekking tot de inzet van secundaire grondstoffen (recycling) en aan de tijdreeks van de import in *Raw Material Consumption*. Tot slot zijn de indicatoren van energiebesparing bij bedrijven verder uitgewerkt.

Binnen het thema **arbeidsmarktflexibilisering** zijn de StatLine-tabellen over zelfstandigen/zzp'ers aanzienlijk uitgebreid, onder meer met informatie over inkomens van zzp'ers en over zzp'ers naar regio. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen de klassieke zzp'er (die hoofdzakelijk producten aanbieden, zoals agrariërs en winkeliers) en de nieuwe zzp'er (die hoofdzakelijk eigen arbeid aanbieden). In 2016 is een haalbaarheidsonderzoek uitgevoerd om het sociale zekerheidsgebruik van zzp'ers in kaart te brengen. Dit heeft niet tot een publicatie geleid. Op de website van het CBS is een Dossier zzp ingericht, waar alle bij het CBS beschikbare informatie over zzp'ers is samengebracht. Verder is er binnen het thema arbeidsmarktflexibilisering een statistiek over de duur van het verblijf van werknemers in de flexibele schil gerealiseerd in de vorm van zogeheten instroomcohorten (alle flexibele werknemers die in eenzelfde periode met werken zijn begonnen). Ook kwam informatie beschikbaar over de doorstroom vanuit de flexibele schil naar een vast dienstverband, naar onderwijsniveau van de werknemer. De uitstroom naar respectievelijk zelfstandige, geen werk en ook geen uitkering, en geen werk met uitkering is eveneens in kaart gebracht. Ook is een tabellenset gereed gekomen over de relatie tussen flexibilisering en activiteiten van bedrijven. Op het gebied van arbeidsmigratie is een nieuwe tabel verschenen over de arbeidsloopbanen van arbeidsmigranten.

In 2016 is binnen een samenhangend systeem van inkomens-, bestedingen- en vermogensstatistieken en de nationale rekeningen een meer volledig beeld van de **vermogenspositie van huishoudens** tot stand gekomen, zoals beleggingen, hypothecaire en niet-hypothecaire schulden. Deze nieuwe informatie draagt bij aan een betere beschrijving van het fenomeen ongelijkheid en brengt de risico's bij huishoudens op het vlak van pensioen en zorg in kaart. Ook is onderzocht de mate waarin zelfstandige ondernemers (zoals zzp'ers of directeuren-grotaandeelhouders) via opbouw van bedrijfsvermogen of privé vermogens trachten te voorzien in pensioenbuffers.

Gemeenten hebben als gevolg van de decentralisatie steeds meer rijkstaken gekregen, met als gevolg een grotere informatiebehoefte. Om de toegang tot **informatie op laag-regionaal niveau** verder te ontsluiten kwam in 2016 onder meer een uitbreiding van variabelen op wijk- en buurniveau met sociaal-economische gegevens tot stand. Ook kwamen cijfers beschikbaar op het gebied van veiligheid. Daarnaast is door procesoptimalisatie de publicatie van cijfers op wijk- en buurniveau een half jaar naar voren gehaald. Resultaten werden onder meer gepubliceerd via de website CBSinuwBuurt.nl. Door meerdere indicatoren in regionale samenhang met elkaar te publiceren, kan een gebruiker een dieper en

meer feitelijk begrip krijgen van het door hem onderzochte fenomeen. Er zijn inmiddels 170 kenmerken en 2.300 kaarten beschikbaar.

2.6 Gerealiseerde output

Output 2016										
Thema	aantal	Nieuws-berichten	Statline-tabellen	Publicaties	Eurostat-leveringen	Microdata-bestanden	Inlichtingen (infoservice)			
			w.v. nieuw	elektronisch*	data-bestanden		telefonisch (incl. ant-woordap.)	email (incl. brieven en faxen)	Twitter	
Arbeid en sociale zekerheid	76	387	25	12	94	207	1113	1115	36	
Bedrijven	47	197	4	4	25	47	533	547	4	
Bevolking	43	305	17	25	8	61	813	860	13	
Bouwen en wonen	34	233	4	15	32	48	174	188	1	
Financiële en zakelijke diensten	12	74	0	0	14		34	61		
Gezondheid en welzijn	33	189	17	4	4	29	407	534	13	
Handel en horeca	43	74	2	3	21		164	199	1	
Industrie en energie	37	291	6	3	126	11	104	231	3	
Inkomen en bestedingen	28	70	2	1	9	87	285	520	18	
Internationale handel	40	158	0	6	46	1	240	220	6	
Landbouw	22	111	1	7	78	3	112	178	6	
Macro-economie	40	172	6	18	106		110	292	4	
Natuur en milieu	9	66	12	3	14		59	112	4	
Onderwijs	15	124	9	3	9	40	163	183	2	
Overheid en politiek	17	65	6	0	0		89	119		
Prijzen	28	107	6	6	87	4	7908	1960	12	
Veiligheid en recht	33	71	3	1	92	17	199	247	4	
Vervoer en vervoer	39	141	14	8	99	3	136	192	5	
Vrije tijd en cultuur	22	159	6	5	39		228	265	6	
Allochtonen							155	106	4	
Caribisch Nederland		33	2	4						
Conjunctuur	32									
Emancipatie										
Europese Unie				2			123	152	5	
Globalisering										
Historische reeksen		0	0							
Levensloop										
Nederland regionaal	1	38	5	4			378	456	2	
Ondernemingsklimaat										
Vergrijzing										
Volkstelling										
Overige	24	321	3	103	1	2	2065	568	12	
Totaal		675	3386	150	237	904	560	15592	9305	161

*Vanaf 2016 zijn alle publicaties volledig elektronisch uitgegeven. Het CBS voert sindsdien het beleid dat alleen nog de zogenaamde Etalageboekjes zoals Trends in Nederland op papier verschijnen en bepaalde Maatwerk publicaties die volledig extern gefinancierd worden.

3 Innovatie en efficiency

Het CBS zet meer en meer in op het gebruik van big data voor officiële statistieken. Doel daarvan is enerzijds in de toekomst blijvend efficiënt statistieken te produceren en anderzijds door kennisdeling met derden en het uitvoeren van opdrachten de basis van het CBS te verbreden. Ten behoeve van het onderzoek naar de mogelijkheden van big data lanceerde het CBS in september 2016 – tijdens een handelsmissie van minister-president Mark Rutte en staatssecretaris Martijn van Dam naar Zuid-Korea – het **Center for Big Data Statistics** (CBDS). Het CBDS is fysiek gehuisvest op twee *real time* verbonden locaties, met het zwaartepunt in Heerlen. Daar werken onderzoekers en *datascientists* van het CBS samen met promovendi, studenten en deskundigen van diverse nationale en internationale partijen uit de overheid, het bedrijfsleven, de wetenschap en het onderwijs aan nieuwe statistieken met big data. Het CBDS brengt data, kennis, infrastructuren en capaciteit bij elkaar. Met producten uit het CBDS ondersteunt het CBS onder andere (*evidence based*) beleid met nieuwe, real time informatie, vaak met meer detail. Het CBDS gaat werken aan inhoudelijke projecten over economische groei, energietransitie, mobiliteit, gezondheid, veiligheid en grensregio's. Daarnaast richt het zich op thema's in de methodologische sfeer, bijvoorbeeld de integratie van big data-sets uit verschillende bronnen en systemen, data integriteit, ethiek en privacy.

Het CBS innoveert en experimenteert en heeft in dat kader in 2016 een **innovatieportaal** (<https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/innovatie>) ingericht, waarop bèta producten staan van de innovaties en experimenten waaraan is gewerkt. Zo staat op het innovatieportaal informatie over het gebruik van DOT-maps (een nieuwe visualisatietechniek), is het belang van de interneteconomie in kaart gebracht, is de geluksmeter ontwikkeld die het welzijn en geluk van de Nederlandse bevolking in beeld brengt, en zijn aan de hand van big data verkeersintensiteiten op de rijkswegen gemeten. Ook is in 2016 gewerkt aan sentiment-indicatoren op basis van gegevens van sociale media. Dit wordt in 2017 voortgezet.

In het kader van **waarneemvernieuwing** blijft het CBS zoeken naar nieuwe en verbeterde bronnen, waarbij registerinformatie wordt gebruikt in combinatie met modelmatige schattingen. De waarneemvernieuwing binnen de consumentenprijsindex (CPI), waarbij meer gebruik wordt gemaakt van scanner-data en internetrobots, is in 2016 voortgezet. Bestaande methoden zijn verbeterd en er is gewerkt aan de ontwikkeling van nieuwe methoden om de omvangrijke datastromen te verwerken tot prijsindices, bijvoorbeeld door informatie van websites over vacatures en prijzen te gebruiken.

Om de continuïteit van waarnemen te borgen werkt het CBS in het **programma Phoenix** aan de vernieuwing van de processen en het applicatielandschap voor dataverzamelen. Dankzij de vernieuwing wordt het waarneemproces flexibeler en efficiënter. Zo gaat de nieuwe waarneemketen veel meer dan nu geautomatiseerd verlopen. In 2016 is een eerste deel van de nieuwe waarneemketen in productie genomen voor de waarneming van drie onderzoeken. Hierbij maakte het CBS voor het eerst gebruik van een vragenlijst, die toegespitst is op invullen op smartphones.

Samen met andere overheden en organisaties uit de markt heeft het CBS het **Referentie Grootboek Schema (RGS) en Standard Business Reporting (SBR)** ontwikkeld. Met RGS-SBR worden gegevens in de bedrijfsadministratie eenmalig op een standaard manier vastgelegd. Zo hebben ondernemers en intermediairs minder werk aan het samenstellen en aanleveren van verplichte rapportages en kan het CBS deze makkelijker verwerken. Bovendien levert het CBS benchmarkinformatie terug aan ondernemers en intermediairs die via SBR aanleveren. In 2016 zijn de eerste SBR berichten ontvangen door het CBS.

Er is een **versnelling van de economische statistieken** gerealiseerd. Onderdeel hiervan is dat de jaarcyclus van de nationale rekeningen is aangepast van drie naar twee jaarramingen, waardoor de definitieve jaarcijfers 18 maanden na afloop van de verslagperiode beschikbaar zijn in plaats van na 30 maanden. Met deze versnelling van de nationale rekeningen wordt aangesloten bij de wensen van gebruikers. Om dit mogelijk te maken is ook een verdere versnelling doorgevoerd in statistieken die als bron voor de nationale rekeningen gebruikt worden, zoals de productiestatistieken, en zijn alternatieve bronnen en methoden gebruikt.

Het CBS is in 2016 gestart met een onderzoek naar kenmerken van de Nederlandse **bedrijfspopulatie** om die te kunnen gebruiken in een nieuwe manier van kijken naar en meten van de Nederlandse economie. Zo wordt gekeken of indicatoren voor het meten van de bedrijfspopulatie meer op microniveau liggen, namelijk tussen individuele bedrijven onderling, en tussen bedrijven en consumenten.

De **Lean Six Sigma** methode, die in 2014 is geïntroduceerd bij het CBS om de huidige processen kleinschalig te optimaliseren en gestructureerd efficiency te realiseren, is in 2016 binnen de hele organisatie geïmplementeerd. Er zijn 8 *Black Belts* (afdelingsoverstijgende projectleiders), 81 *Green Belts* (projectleiders binnen de eigen afdeling) en bijna 400 *Orange Belts* (projectmedewerkers) opgeleid. Alle managers zijn opgeleid tot *Champion Belt*. Er zijn 106 verbeterprojecten afgerond, waardoor 26.600 uren op jaarbasis zijn vrijgespeeld. De vrijgespeelde uren zijn gebruikt voor het opvangen van taakstellingen.

Naast de Lean Six Sigma methode wordt ook **Lean Operational Management (LOM)** ingezet binnen het CBS om meer efficiency te creëren. Deze werkwijze heeft tot doel met medewerkers laagdrempelig knelpunten in het proces te verhelpen. Daardoor kunnen kritische prestatie-indicatoren worden gerealiseerd en aangescherpt. In 2016 zijn al meer dan 550 medewerkers met LOM aan de slag gegaan. Op dit moment zijn er 200 ervaren medewerkers op dit gebied. Dit heeft geleid tot meer focus op de gewenste resultaten (klanteisen) en de eigen prestaties. Als opstap naar ISO-certificering (ISO 9001 : 2015) werkt het CBS ernaar toe om LOM eind 2018 CBS-breed toe te passen.

Scrum is binnen het CBS inmiddels de vaste methode om ontwikkeltrajecten uit te voeren. Voor Scrum-training en -coaching werden in 2016 eigen medewerkers ingezet. Hiermee is het doel gehaald om in 2016 Scrum uit te voeren zonder externe expertise. Om na te gaan waar de toepassing van Scrum verder te verbeteren viel, zijn wederzijdse ervaringen besproken met vijf andere organisaties: Eneco, ABN Amro, DNB, CAK en Vektis. Uit deze gesprekken is geconcludeerd dat de operationele uitvoering van Scrum binnen het CBS relatief goed verloopt. De mate waarin teams zelfsturend zijn kan echter nog beter. Daarnaast zal het CBS teams technisch nóg meer faciliteren, zodat ze sneller kunnen werken en testen. De eerste stappen op weg naar de implementatie van automatisch testen zijn inmiddels gezet.

De werkprocessen van het CBS en de veranderingen daarin zijn sterk afhankelijk van IT. Het is daarom van belang dat de **data- en informatie-infrastructuur** aan alle noodzakelijke vereisten kan voldoen. In 2016 zijn daartoe belangrijke stappen gezet in de realisatie van de in 2015 vastgestelde infrastrategie met highperformance computing, verkenning van de mogelijkheden van de Cloud (voor welke gegevens is de Cloud een geschikter/gewenste oplossing) en een verbeterde voorziening voor gegevensuitwisseling. Dit thema is in de komende jaren ook voor de andere domeinen cruciaal en vraagt om slimme oplossingen én investeringen. Verder heeft er een doorstroom van medewerkers plaatsgevonden bij de IT-organisatie. Een groot aantal nieuwe medewerkers is van buiten het CBS ingestroomd. Zij brengen nieuwe kennis en vaardigheden mee, die noodzakelijk zijn voor het realiseren van de gewenste wendbaarheid en verdere professionalisering van de IT-organisatie. Daarnaast is er geïnvesteerd in vakontwikkeling, hetgeen de komende jaren wordt gecontinueerd. Moderne, meer op communities gebaseerde, werkvormen verbeteren de samenwerking en de productiviteit.

4 Bedrijfsvoering, informatiebeveiliging en risicobeheer

4.1 Personeel

Eind 2016 waren 2.187 medewerkers in dienst van het CBS. De gemiddelde operationele bezetting is in 2016 licht toegenomen: 1.864 vte tegen 1.780 vte een jaar eerder. Dit is het saldo van een aantal bewegingen. Zo nam door de bezuinigingen als gevolg van Rutte I en Lenteakkoord de formatie af. Daartegenover stonden toenames als gevolg van onder meer een toename van de hoeveelheid betaald werk in opdracht, het omzetten van inhuur voor (met name IT-) werkzaamheden waar structureel behoefte aan is naar medewerkers in dienst en door het pro-cyclisch werven van medewerkers voor het opvangen van aankomende pensionering. In veel gevallen gaat het bij nieuwe aanstellingen om tijdelijke contracten.

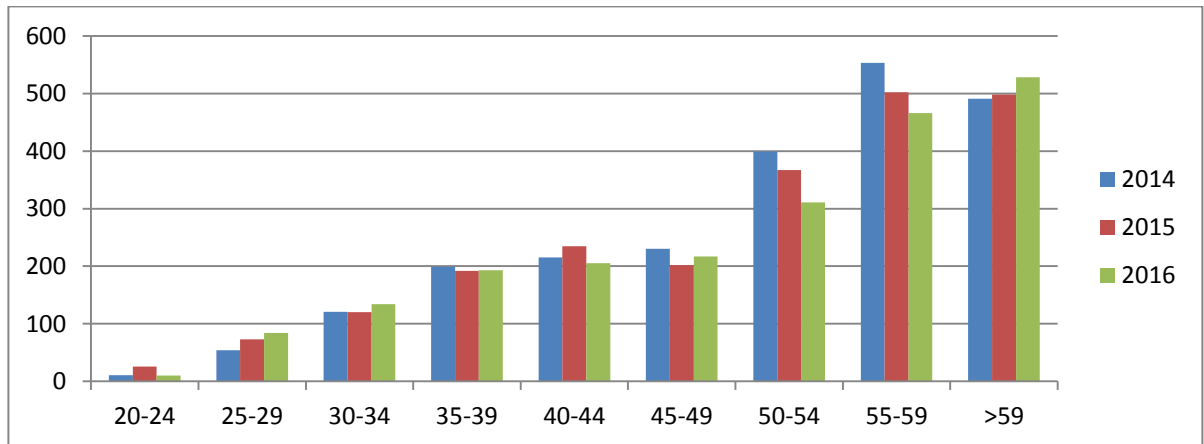
Eind 2016 was 60,3% van de medewerkers 50 jaar of ouder; één jaar eerder lag dit aandeel op 61,7%. De trend van een zich al jaren doorzettende vergrijzing van het personeel lijkt hiermee tot stilstand te zijn gekomen. Dat blijkt ook uit de ontwikkeling in de gemiddelde leeftijd van de CBS'er: deze is gedaald naar 50,0 jaar (2015: 50,4 jaar).

De verdeling naar hoofddirectie is als volgt:

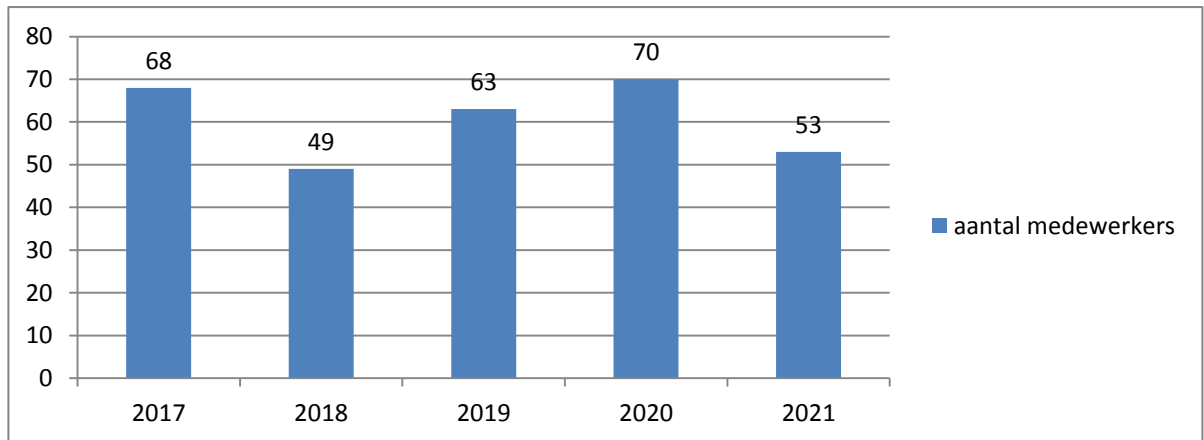
<i>Gemiddeld aantal vte per hoofddirectie</i>	
Economie, bedrijven en nationale rekeningen	504
Sociale en ruimtelijke statistieken	528
Dataverzameling	267
Bedrijfsvoering, IT en methodologie	416
Overige	149
	<hr/>
	1.864

Naar verwachting zullen in de jaren 2017 tot en met 2021 in totaal ongeveer 300 medewerkers het CBS verlaten, omdat zij de AOW-gerechtigde leeftijd bereiken. Dat is ongeveer één op de zeven medewerkers. Deels geeft dit een invulling aan de taakstelling; deels speelt het CBS hierop in door tijdig en beter herkenbaar op de arbeidsmarkt aanwezig te zijn. Onderdeel daarvan is een actief stagebeleid en intensieve contacten met HBO's en universiteiten.

4.1.1 Medewerkers naar leeftijdscategorie (aantal)

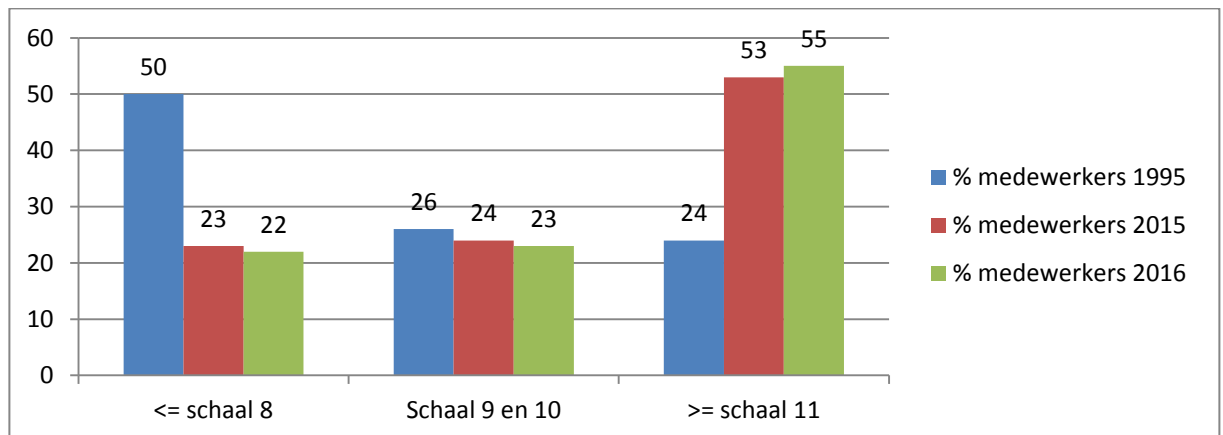

4.1.2 Verwachte uitstroom door pensionering

Met de toename van de complexiteit en verdergaande automatisering van de statistische processen valt steeds meer laaggeschoold werk weg en neemt de behoefte aan hoger opgeleide medewerkers toe. Dat komt tot uiting in de opbouw van het personeelsbestand naar schaalniveau. Deze verschuiving is nog steeds gaande en vertoont een lichte stijging ten opzichte van 2015. Eind 2016 was 78% van de medewerkers werkzaam in schaal 9 of hoger. In 1995 lag dit percentage nog op 50%.

4.1.3 % medewerkers naar functieniveau

Om nu en in de toekomst over voldoende personeel te beschikken dat toegerust is op de taken en strategie van het CBS, is in 2015 een vernieuwd strategisch personeelsplan opgesteld. In 2016 zijn onderdelen van dit plan nader uitgewerkt. Het doel van het CBS is het realiseren van de juiste persoon op de juiste plaats, niet alleen vandaag maar ook in de toekomst.

Op het gebied van recruitment en employer branding is begin 2016 een arbeidsmarktcampagne opgezet voor IT-personeel. Daarmee zijn ongeveer 40 talentvolle IT-medewerkers geworven. Ook is het introductieprogramma voor nieuwe medewerkers vernieuwd en is een nieuw proces opgezet om vraag en aanbod van stages beter op elkaar af te stemmen. Ter versterking van leiderschapsvaardigheden is een serie masterclasses voor managers ontwikkeld. Verder is een nieuwe gesprekscyclus geïntroduceerd waarin leidinggevenden en medewerkers nadrukkelijk met elkaar in gesprek gaan over prestaties én ontwikkeling. Tevens is in 2016 onnodige externe inhuur voorkomen door CBS breed te monitoren welke expertises frequent zijn ingehuurd, en daar vacatures voor te creëren, met name op IT gebied.

Het CBS hecht grote waarde aan het bevorderen van goede arbeidsomstandigheden voor de medewerkers. Het streeft immers naar vitale en gezonde medewerkers, die nu en in de toekomst duurzaam inzetbaar zijn. Met het oog daarop zijn in 2016 verschillende activiteiten georganiseerd. Zo is door de DG en de Ondernemingsraad (OR) gezamenlijk een gedeelde agenda opgesteld op het gebied van gezondheid en vitaliteit. Ook is in 2016 een Week van de Gezondheid georganiseerd. Tijdens deze week is door middel van een aantal kleinschalige en laagdrempelige activiteiten aandacht besteed aan een aantal gezondheidsaspecten. Daarbij lag de nadruk op (gezonde) voeding en op voorlichting over de risico's van langdurig zittend werk.

Net als in voorgaande jaren is ook in 2016 veel aandacht besteed aan het verder verlagen van het ziekteverzuim. Het Eigen regie-model, waar in 2015 mee is gestart, is eind 2016 CBS-breed ingevoerd. In deze aanpak ligt de nadruk op wat medewerkers nog wél kunnen in plaats van op mogelijke beperkingen. Ook hebben medewerkers en leidinggevenden zelf de regie en verantwoordelijkheid bij de aanpak van verzuimsituaties en benodigde interventies. In 2016 bedroeg het ziekteverzuim 4,3%, in 2015 was dit 4,7%. Het ziekteverzuim in 2016 ligt op het laagste niveau sinds het begin van de jaren negentig.

Het CBS hecht grote waarde aan constructief overleg met de **OR**. In 2016 zijn via formeel en informeel overleg onder meer de volgende onderwerpen aan de orde gekomen in de ondernemingsraad en het georganiseerd overleg met de vakbonden: de gevolgen van de opgelegde efficiëncytaakstellingen voor

het CBS, de introductie van de nieuwe gesprekscyclus, en de (beoogde) wijzigingen in de organisatiestructuur als gevolg van de reorganisatie van de IT-sector in 2016. Ook de reorganisatie van de hoofddirectie Bedrijfsvoering, IT en Methodologie per maart 2017 en de tijdelijke werkorganisaties bij de afdelingen Kwaliteitszorg & Auditing en CBS Communicatie & Nieuws zijn in 2016 onderwerp van overleg geweest.

Het CBS stimuleert waar mogelijk het **Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen** en richt zich op een duurzame bedrijfsvoering. Zo is in 2016 de mijnwaterinstallatie voor het CBS-gebouw in Heerlen opgenomen in een clusternet met meerdere Limburgse afnemers van het mijnwater. Dit heeft als voordeel dat de afgevoerde energie wordt uitgewisseld tussen de afnemers van het mijnwater. Op die manier hoeft er minder energie rechtstreeks uit de bron te worden geput. Om het elektrisch rijden te bevorderen zijn er dubbele elektrische laadpalen geplaatst in de parkeergarages van het CBS Den Haag en Heerlen. Evenals in 2015 is voor 2016 de CO₂-uitstoot door het aardgasverbruik volledig gecompenseerd met behulp van internationale Gold Standard certificaten. Ook het elektriciteitsverbruik is in 2016 volledig vergoend. Tevens is het energieverbruik buiten kantoor tijd omlaag gebracht. Op het gebied van inkoop van goederen en diensten heeft het CBS eveneens aandacht voor maatschappelijk verantwoord ondernemen. De aanbesteding van warme dranken automaten heeft erin geresulteerd dat machines A+++ gecertificeerd zijn, voorzien zijn van LED-verlichting en met een slimme automatische stand-by functie zijn uitgerust. Ook heeft een nieuwe aanbesteding voor afval plaatsgevonden, waarin het scheiden van meer afvalstromen is meegenomen (zoals plastic en organisch afval). Begin 2017 wordt de nieuwe afvalverwerking gerealiseerd.

Om uitvoering te geven aan de **Participatiewet** heeft het CBS middels een pilot onderzocht in hoeverre er werkzaamheden bij het CBS zijn die uitgevoerd kunnen worden door mensen met een arbeidshandicap. Gezocht is naar functies of werkzaamheden die deels door deze mensen uitgevoerd kunnen worden (*job carving*). Dit heeft in 2016 geresulteerd in twee proefplaatsingen.

4.2 Informatiebeveiliging, kwaliteitszorg en gedragscodes

Informatiebeveiliging

Het CBS beschikt over een grote hoeveelheid vertrouwelijke gegevens. De beveiliging van die gegevens is van groot belang. Mensen, bedrijven en instellingen die hun gegevens aan het CBS ter beschikking stellen, moeten erop kunnen rekenen dat die informatie vertrouwelijk blijft. In de CBS-wet is bepaald dat de gegevens die het CBS verzamelt uitsluitend mogen worden gebruikt voor statistische doeleinden. Het CBS heeft uitstekende technische en organisatorische voorzieningen om de gegevens te beveiligen. Verder stelt het CBS hoge eisen aan de kwaliteit van de informatiebeveiliging. Daarom is vastgelegd dat het CBS aantoonbaar compliant wil zijn met de Baseline Informatiebeveiliging Rijksdienst (BIR). De BIR is een normenkader dat maatregelen bevat voor alle onderdelen van de bedrijfsvoering, die relevant zijn voor de informatiebeveiliging. De beveiligingsmaatregelen die binnen het CBS zijn getroffen, zijn in 2016 geheel in overeenstemming gebracht met dit normenkader voor zover dat nog niet geheel het geval was. In dit kader is in 2016 het programma 'Awareness Informatiebeveiliging' afgerond en zijn borgingsmaatregelen vastgesteld gericht op het gedrag van medewerkers onder ander via E-learning modules en bij uitgifte van IT-instrumenten. In 2016 zijn verder met positief resultaat privacy audits gehouden door PricewaterhouseCoopers op basis van de normen van de Autoriteit Persoonsgegevens. Daarmee wordt gewaarborgd dat het CBS blijft voldoen aan de hoogste eisen op het gebied van privacybescherming.

Kwaliteitszorg

Het CBS heeft in 2015 kwaliteitsmanagement op basis van ISO9001 geïntroduceerd om zijn producten, processen en diensten te verbeteren en nóg beter in de behoeften en verwachtingen van de maatschappij, klanten en andere belanghebbenden te voorzien. In 2016 is het aantal processen dat onafhankelijk gecertificeerd is verder uitgebreid. Zo werd onder andere de hoofddirectie Dataverzameling gecertificeerd. Het doel is dat in 2019 alle processen volledig ISO9001 gecertificeerd zijn. Daarmee laat het CBS zien dat het kwaliteitsmanagement van groot belang acht en komt het bovendien tegemoet aan een van de uitkomsten van de *peer review* uit 2015 in het kader van de Praktijkcode voor Europese Statistieken (*Code of Practice*), te weten "*Statistics Netherlands should take measures to embed more deeply its quality management throughout the organisation and consider also the adoption of recognised industry certification systems.*"

De certificering van processen is de bevestiging dat binnen het CBS actief gebruik wordt gemaakt van de plan-do-check-act (PDCA)-cyclus (creatief hulpmiddel voor kwaliteitsmanagement en probleemoplossing), dat met beheersmaatregelen voldoende wordt geanticipeerd op risico's en dat er structureel aandacht is voor continu verbeteren.

De inspanningen in 2016 van het CBS om o.a. de kwaliteit en efficiency van processen te verbeteren met behulp van de *Lean Six Sigma* methode en met *Lean Operational Management* staan beschreven in hoofdstuk 3.

Gedragscodes

Conform het bestuursreglement CBS heeft het CBS beleid inzake integriteit vastgelegd in een Integriteitscode. Het CBS bevordert dat medewerkers zonder gevaar voor hun rechtspositie de mogelijkheid hebben om te rapporteren over vermeende onregelmatigheid, dan wel schending van gedragscodes en wet -en regelgeving. Tevens zijn er een externe en een interne klachtenregeling. Daarnaast voldoet het CBS aan de eerder genoemde Praktijkcode voor Europese statistieken. In de CBS-gedragscode is uitge-

werkt hoe de principes onpartijdigheid, betrouwbaarheid, relevantie, efficiency, statistische geheimhouding en transparantie van belang zijn voor de maatschappij als geheel, voor de gebruikers van statistieken, voor de partijen die informatie aan het CBS verstrekken die de basis van de statistieken vormt, en voor de CBS-medewerkers zelf.

4.3 Prestatie-indicatoren

De prestatie-indicatoren van het CBS hebben een functie als (extern) verantwoordingsinstrument en als (intern) sturingshulpmiddel.

Afwijking voorlopige en definitieve cijfers - economische groei

De prestatie-indicator Afwijking voorlopige en definitieve cijfers - economische groei heeft betrekking op de raming van de groei van het bbp. De norm is dat voor minimaal drie kwartalen van een verslagjaar de bijstelling tussen de allereerste raming van de bbp-groei voor een kwartaal (45 dagen na afloop van het kwartaal) en de definitieve raming voor dat kwartaal (tweeënhalf jaar na afloop van het verslagjaar) kleiner moet zijn dan 0,75 procentpunt. Na afronding van de cyclus 2013-2015 van de nationale rekeningen is in 2016 gebleken dat voor verslagjaar 2013 de streefwaarde van deze prestatie-indicator niet is gehaald. Voor 2013 is de bijstelling voor het tweede en vierde kwartaal groter dan 0,75 procentpunt, namelijk respectievelijk 0,8 en 0,9 procentpunt. Op basis van de huidige inzichten is de verwachting dat ook voor het verslagjaar 2014 de streefwaarde niet gehaald wordt.

Voor elk kwartaal worden er meerdere ramingen van de economische groei gemaakt. Daarvan trekken de flashraming, die 45 dagen na afloop van het kwartaal wordt gepubliceerd, en de reguliere raming, die 90 dagen na afloop van het kwartaal wordt gepubliceerd, de meeste aandacht. Daarna worden de cijfers nog enkele keren bijgesteld, namelijk op de momenten dat er jaarramingen worden gepubliceerd. Tussen het tijdstip van de eerste raming na 45 dagen en de laatste raming na tweeënhalf jaar komt er voortdurend meer informatie beschikbaar die in de opeenvolgende ramingen wordt meegenomen.

Naar aanleiding van bijstellingen in de ramingen van de economische groei is er in 2015 een programma gestart om onderzoek te doen naar mogelijkheden om de bijstellingen te verkleinen. De focus lag daarbij op het verkleinen van de bijstelling tussen de eerste en tweede raming. In 2016 is verder uitvoering gegeven aan dit programma. Naar aanleiding van het niet halen van de streefwaarde voor verslagjaar 2013 is als vervolg op het programma uit 2015 om het verschil tussen de flashraming en de reguliere kwartaalraming te verkleinen in 2016 een nieuw plan van aanpak opgesteld, waarvan de uitvoering in 2017 start. Dit nieuwe plan richt zich op het verkleinen van de bijstellingen tussen kwartaalramingen en jaarramingen.

Reductie enquêtedruk bij bedrijfsleven

Een van de prestatie-indicatoren betreft de administratieve lastendruk ofwel de enquêtedruk. Voor het produceren van betrouwbare en samenhangende statistische informatie haalt het CBS de benodigde basisgegevens zoveel mogelijk uit bestaande registraties. Deze registraties zijn echter niet altijd toereikend, waardoor (aanvullende) uitvraag bij bedrijven noodzakelijk blijft. Het CBS heeft gegevens van ondernemers nodig om kwalitatief goede statistieken te kunnen blijven maken.

Het CBS verzamelt de gegevens op zo'n manier dat de administratieve lasten voor ondernemingen en instellingen zo laag mogelijk zijn. Het CBS werkt hierbij nauw samen met de Berichtgeversraad, waarin

zowel ondernemers als brancheorganisaties zijn vertegenwoordigd. Op dit punt zijn de afgelopen jaren flinke stappen gezet, hetgeen ook door het bedrijfsleven wordt gesignaleerd. De lastendruk veroorzaakt door het CBS behoort tot de laagste van Europa en bedraagt in Nederland 0,25 procent van de totale lastendruk die door het Rijk veroorzaakt wordt. Desondanks besteedt het CBS structureel aandacht aan de feitelijke en beleefde lastendruk. Daarbij maakt het altijd een afweging tussen lastendruk en kwaliteit van de cijfers, die zondermeer betrouwbaar moeten zijn.

Om de lastendruk te verminderen worden bedrijven nauw betrokken bij de vereenvoudiging en modernisering van CBS-vragenlijsten. Daarnaast is in 2015 bijna de helft van de handelaren in de gelegenheid gesteld om voortaan jaarlijks in plaats van maandelijks opgave te doen van hun Europese leveringen voor de statistiek van de internationale handel in goederen. Deze maatregel heeft er - samen met nog een aantal maatregelen - voor gezorgd dat de door het CBS veroorzaakte lastendruk over 2015 met € 4,7 miljoen gedaald is tot € 14,5 miljoen. Tezamen met de eerdere reducties in lastendruk wordt hiermee de door het Ministerie van Economische Zaken (EZ) opgelegde doelstelling voor de reductie van de administratieve lastendruk met € 5,8 miljoen ten opzichte van administratieve lastendruk in 2009, behaald. Hiermee is ook de streefwaarde van de prestatie-indicator voor dit onderwerp, gehaald. De prestatie-indicator schrijft voor dat de lastendruk niet mag stijgen ten opzichte van het vorige jaar.

De verwachting is echter wel dat deze afname vanaf 2016 voor een klein deel ongedaan gemaakt zal worden. Een verlaging van de vrijstellingsdrempelwaarden met ingang van 2016 was noodzakelijk om aan de in de Europese verordening gestelde dekkingseisen van de internationale handel te kunnen voldoen. Doordat de totale handelswaarde van de bedrijven is toegenomen, komt de handel van bedrijven eerder boven de in 2016 verlaagde drempel uit, waardoor meer bedrijven verplicht zijn om opgave te doen. Meer bedrijven die opgaven moeten doen, betekent meer enquêtedruk bij het bedrijfsleven.

Niet financiële prestatie indicatoren

Naam en omschrijving	Streefwaarde 2016	Uitkomst 2016	Uitkomst 2015	Uitkomst 2014	Uitkomst 2013	Uitkomst 2012
Realisatie publicatiekalender - persberichten Percentage op de geplande datum gepubliceerde persberichten.	90 procent van de geplande persberichten moet op de geplande publicatiedatum zijn gehaald.	100%	100%	100%	99%	94%
Realisatie publicatiekalender - verplichte leveringen aan Eurostat Percentage op de geplande datum gerealiseerde leveringen aan Eurostat.	90 procent van de dataleveringen aan Eurostat heeft op de geplande datum plaatsgevonden.	100%	97%	96%	91%	90%
Aantal formele correcties op publicaties Aantal persberichten dat met een (nieuw) persbericht wordt gecorrigeerd.	Maximaal 3 persberichten per jaar.	1 bericht	1 bericht	0 berichten	0 berichten	0 bericht en
Afwijking voorlopige en definitieve cijfers - economische groei Het aantal keer dat de definitieve kwartaalcijfers voor de economische groei van een jaar meer dan 0,75 procentpunt afwijken van de flash-ramingen voor de kwartalen van dat jaar.	Voor minimaal 3 kwartalen van een jaar moet de afwijking kleiner zijn dan 0,75 procentpunt.	(peiljaar 2013) onvoldoende (2 kwartalen OK)	(peiljaar 2012) voldoende (4 kwartalen OK)	(peiljaar 2011) voldoende (4 kwartalen OK)	(peiljaar 2010) voldoende (4 kwartalen OK)	(peiljaar 2009) voldoende (4 kwartalen OK)
Afwijking voorlopige en definitieve cijfers - internationale handel Het aantal afwijkingen van meer dan 4 procent tussen de voorlopige en definitieve cijfers van de onderdelen van de 6-wekenversie van de maandcijfers van de internationale handel.	Minimaal 80 procent van de verschillen moeten minder dan 4% bedragen.	(peiljaar 2015) 90%	(peiljaar 2014) 100%	(peiljaar 2013) 100%	(peiljaar 2012) 96%	(peiljaar 2011) 88%
Afwijking voorlopige en definitieve cijfers - bevolkingsgroei Deelindicator jaarcijfer: de absolute afwijking van de som van de voorlopige maandcijfers van de bevolkingsgroei met het definitieve jaarcijfer. Deelindicator maandcijfers: het aantal keren dat de definitieve cijfers van de bevolkingsgroei voor de maanden van het voorafgaande kalenderjaar meer dan 4 duizend afwij-	Gecumuleerd over de 12 maanden mag de afwijking niet groter zijn dan 16 duizend. Voor minimaal 8 van de 12 maanden moet de afwijking van het maandcijfer kleiner zijn dan 4 duizend.	(peiljaar 2015) voldoende (jaartotaal: 929; alle maanden afwijking	(peiljaar 2014) voldoende (jaartotaal: 1420; alle maanden afwijking	(peiljaar 2013) voldoende (jaartotaal: 1514; alle maanden afwijking	(peiljaar 2012) voldoende (jaartotaal: 1550; alle maanden afwijking	(peiljaar 2011) voldoende (jaartotaal: 4446 alle maanden afwijking <4000)

Naam en omschrijving	Streefwaarde 2016	Uitkomst 2016	Uitkomst 2015	Uitkomst 2014	Uitkomst 2013	Uitkomst 2012
ken van de voorlopige cijfers.		<4000)	<4000)	<4000)	<4000)	
Reductie enquêtedruk		Voldoende	Voldoende	Voldoende	Voldoende	Voldoende
Uitkomst van de jaarlijkse administratieve lasten zoals gemeten door de 'enquêtedrukmeter' (HEDM).	De administratieve last door enquêtedruk voor het bedrijfsleven mag in 2014 niet meer bedragen dan de lastendruk in 2013 en wordt zoveel mogelijk gereduceerd in lijn met de doelstelling om in 2015 een reductie tussen de 20% en 30% te realiseren (peiljaar 2009).	Definitief cijfer (HEDM) 2015: € 15 mln	Definitief cijfer (HEDM) 2014: € 19 mln	Definitief cijfer (HEDM) 2013: € 21 mln		

4.4 Extern verantwoordingsmodel

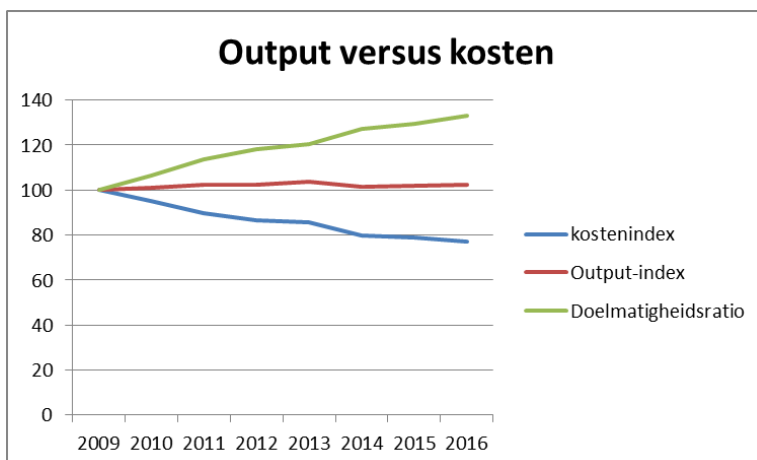
In het verantwoordingsmodel zijn de totale integrale kosten over 2016 van in totaal € 191,6 miljoen (exclusief de kosten als gevolg van de reorganisaties) toegerekend aan de statistische activiteiten binnen het CBS. In onderstaande tabel zijn de uitkomsten over 2016 opgenomen waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen de kosten voor het reguliere statistische jaarprogramma en kosten voor producten op aanvraag. De kosten voor producten op aanvraag zijn gebaseerd op de integrale kostprijs die het CBS hiervoor in rekening brengt. De kosten voor het vaste programma bedragen € 162,1 miljoen. Hiervan is € 149,1 miljoen nodig voor het voldoen aan Europese statistische verplichtingen. Aan overige statistieken waaraan nationaal behoefte is zoals vastgelegd in het MJP 2014-2018 wordt € 13 miljoen besteed. De kosten voor producten op aanvraag bedroegen € 29,5 miljoen.

Kosten statistiegroep x 1.000 euro	Vast programma 2016 betaald uit EZ budget	Vraaggestuurd 2016 (betaald werk en overige opbrengsten)	Totale kosten 2016	Vast programma 2015 betaald uit EZ budget	Vraaggestuurd 2015 (betaald werk en overige opbrengsten)	Totale kosten 2015
Arbeid Inkomen en Leefsituatie	11.507	2.625	14.132	10.840	2.038	12.878
Bedrijfsstatistieken	32.674	1.671	34.345	32.796	1.419	34.215
Dataverzameling	38.078	5.165	43.243	37.902	6.503	44.405
Demografische en sociaal-economische statistieken	10.963	2.953	13.917	10.494	2.564	13.057
Dienstverlening en Informatieverstrekking	1.001	5.472	6.473	966	4.555	5.522
Leefomgeving	10.985	2.062	13.046	10.755	1.874	12.629
Nationale rekeningen	14.343	1.105	15.448	14.437	1.006	15.443
Overheidsfinanciën en Consumptieprijzen	12.403	673	13.076	13.075	464	13.539
Quartaire Sector	10.778	2.720	13.498	10.541	2.204	12.745
Register Bedrijven	6.854	155	7.009	6.349	308	6.657
Verkeer en Vervoer	5.473	252	5.725	5.205	106	5.311
Overige statistiegroepen	0	1.316	1.316	0	1.237	1.237
Blaise	0	3.360	3.360	0	3.000	3.000
Presentatie CBS-cijfers	7.051	0	7.051	7.200	0	7.200
Totalen	162.111	29.528	191.639	160.561	27.277	187.838

In de volgende tabel is een aantal financiële kengetallen van het CBS meerjarig weergegeven.

Kengetallen 2009 t/m 2016 (bedragen x 1 miljoen euro)								
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Lonen en salarissen	113,0	112,9	110,0	106,8	104,4	101,7	103,7	111,0
Pensioenlasten en sociale lasten	25,1	26,0	26,2	27,7	28,5	28,1	26,4	28,4
Ingeleend personeel	16,0	15,6	11,8	11,0	11,7	8,5	12,1	9,6
Overige bedrijfslasten	41,0	39,0	39,3	39,1	39,4	36,9	39,2	36,7
Afschrijvingen	9,4	12,5	9,1	9,3	9,3	7,4	6,4	5,9
Kosten vraaggestuurd	-17,9	-21,4	-22,0	-25,0	-22,3	-22,9	-27,3	-29,5
Kosten statistisch programma	186,6	184,6	174,4	168,9	171,0	159,7	160,5	162,1
Meerkosten EU-programma vanaf 2009	-1,7	-2,4	-4,3	-4,3	-7,1	-7,2	-8,3	-8,6
Minder kosten ivm reductie statistisch programma	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,0	4,0	4,0
Kosten statistisch programma excl. uitbreiding	184,9	182,2	170,1	164,6	163,9	156,5	156,2	157,5
EU-programma en vermindering regulier programma								
Prijsstijging tov voorgaand jaar		3,80%	0,30%	0,60%	2,00%	0,60%	1,60%	4,00%
Kosten statistisch programma exclusief uitbreiding								
EU programma gecorrigeerd voor prijsstijgingen	184,9	175,5	163,4	157,2	153,4	145,6	143,1	138,7
Gemiddeld aantal vte	2.140	2.059	1.964	1.875	1.833	1.777	1.780	1.864
Loonkosten per vte x € 1.000	64,5	67,5	69,3	71,7	72,5	73,0	73,1	74,8

Het statistische jaarprogramma is tussen 2009 en 2013 constant gebleven. Met ingang van 2014 is een aantal statistieken versoerd of stopgezet, waardoor het statistiekprogramma is gekrompen. Aan de andere kant zijn er nieuwe Europese verplichtingen bijgekomen. De loonkosten zijn in de periode 2009-2016 gedaald door een lager aantal werknemers. De loonkosten per werknemer zijn de periode van 2009 tot en met 2016 wel gestegen als gevolg van cao-afspraken en gestegen pensioenpremies. De overige bedrijfslasten zijn over de periode 2009-2016 gedaald als gevolg van terughoudend beleid en verdere versoering. Per saldo zijn de totale kosten van het statistisch programma in de periode 2009-2016 gedaald van € 184,9 miljoen in 2009 naar € 157,5 miljoen in 2016. Gecorrigeerd voor loon- en prijsstijgingen (totaal circa 13% over de periode 2009-2016) zijn de totale kosten gedaald naar € 138,7 miljoen in 2016. Aan de andere kant is de output gestegen. De verhouding output versus kosten wordt weergegeven in onderstaande grafiek.

4.5 Financieel toekomstbeeld

In aanvulling op de taakstellingen Rutte I en het Lenteakkoord heeft het CBS te maken gekregen met de taakstelling Rutte II, lopend van 2016 tot en met 2018. Deze is niet begroot in het MJP. In totaal betreft dat een bedrag oplopend tot € 12,9 miljoen structureel vanaf 2018. Van deze korting wordt € 0,7 miljoen in 2016 oplopend tot € 1,9 miljoen in 2018 structureel ingevuld door verdere besparingen op materiële kosten en niet primaire arbeidsvoorwaarden. Vanaf 2017 wordt het grootste deel van de taakstelling ingevuld door een korting van € 7 miljoen op de centrale financiering voor statistieken waar geen EU- of nationale wettelijke verplichting op rust. Het CBS heeft de betrokken ministeries in 2016 benaderd met de vraag of ze bereid zijn de financiering van deze statistieken over te nemen in de vorm van betaald werk in opdracht. Dit heeft erin geresulteerd dat het merendeel van deze statistieken door deze financiering alsnog kan worden behouden. Een klein deel van het werkprogramma is per 1 januari 2017 stopgezet.

Ook moet het CBS de extra werkzaamheden als gevolg van een nieuwe Europese verplichting uit 2013 structureel zelf opbrengen.

In 2016 heeft Rijksbreed geen volledige compensatie plaatsgevonden van de gestegen pensioenpremies.

Om deze bezuinigingen te realiseren moet het CBS extra kosten moeten maken voor boventalligen / Van Werk Naar Werk-kandidaten.

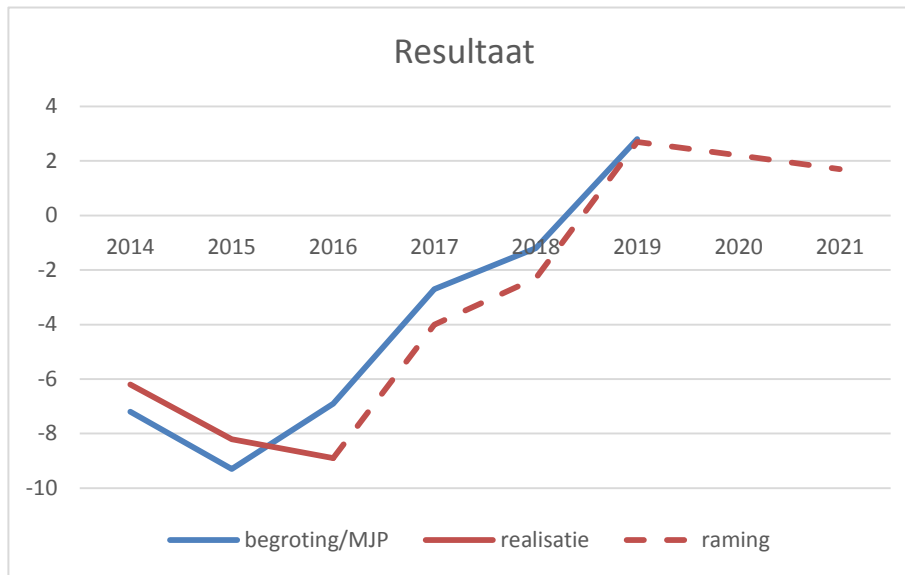
Ten slotte heeft EZ aangegeven dat de € 15 miljoen aan investeringsmiddelen die het CBS bij het indienen van het MJP 2014-2018 heeft aangevraagd niet zijn toegekend.

Naar aanleiding van de bezuinigingen Rutte I en Rutte II heeft het CBS afspraken gemaakt met het Ministerie van EZ over een toekomstbestendig budget voor het uitvoeren van het meerjarenprogramma. Ter versterking van het eigen vermogen van het CBS, ontvangt het CBS een additionele bijdrage van 12 miljoen euro. Dit bedrag is gerelateerd aan het restant van de taakstelling Rutte II, te weten 4 miljoen euro in 2016, 2 miljoen euro in 2017, 4 miljoen euro in 2018 en 2 miljoen euro in 2019. Daarna wordt de EZ-bijdrage aan het CBS tijdelijk voor de duur van 6 jaar met 2 miljoen euro verlaagd, van het jaar 2021 tot en met 2026. Voor de jaren 2019 en 2020 heeft het Ministerie van EZ aan het CBS toestemming gegeven om een licht negatieve egalisatiereserve te begroten.

Als gevolg van het bovenstaande daalt het eigen vermogen van € 9,9 miljoen naar € 1,0 miljoen per ultimo 2016. In het financieel meerjarenbeeld in het MJP was dit grotendeels voorzien. Door hierboven genoemde onvoorziene maatregelen bovenop het MJP (onvolledige compensatie pensioenpremies en kosten voor boventalligen/VWNW-kandidaten) en het niet toekennen van de € 15 miljoen investeringsmiddelen zal er echter langer sprake zijn van een negatief eigen vermogen dan in het financieel meerjarenbeeld was verondersteld. Er is op basis van de huidige vooruitzichten geen liquiditeitsprobleem in 2017.

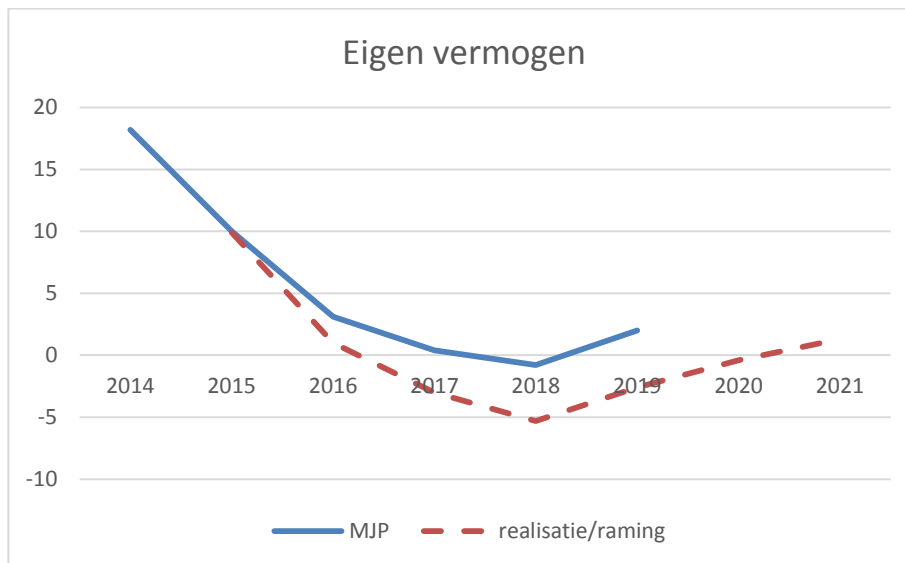
In onderstaande grafiek *Ontwikkeling resultaat* geeft de lijn "raming" het verloop van het tekort volgens de laatste inzichten aan.

Grafiek. Ontwikkeling resultaat

In onderstaande grafiek *Ontwikkeling eigen vermogen* geeft de lijn “raming” het verloop van het eigen vermogen volgens de laatste inzichten aan.

Grafiek. Ontwikkeling Eigen vermogen

4.6 In control verklaring

Inleiding

Het besturingssysteem van CBS is een wezenlijk onderdeel van de bedrijfsvoering. Dit systeem ondersteunt het management om de doelen te realiseren. De opzet en werking van dit systeem wordt periodiek geëvalueerd. De *Handreiking Sturing Semipublieke Sector* en het *Normenkader financieel beheer en*

toezicht ziet CBS daarnaast als belangrijk uitgangspunt voor het in control zijn van CBS. Belangrijkste elementen hierin zijn:

- Strategische planningsproces;
- Risicomanagement;
- Interne beheersingsmaatregelen en een adequaat planning- en controlsysteem;
- Governancesysteem;
- In control statement.

Strategisch planningsproces

Het strategisch planningsproces is een belangrijk onderdeel van het besturingssysteem. De strategie wordt uitgewerkt in een Meerjarenprogramma (MJP) conform artikel 14 Wet CBS. In het Meerjarenprogramma wordt op hoofdlijnen vastgelegd welke werkzaamheden CBS zal uitvoeren in de komende jaren. Het Meerjarenprogramma bevat een beschrijving van de op middellange termijn en lange termijn te realiseren doelstellingen, de hoofdlijnen van het daarop te richten beleid en de financiële en organisatorische voorwaarden die daartoe vervuld moeten worden. Voordat dit Meerjarenprogramma aan de Minister ter goedkeuring wordt voorgelegd, adviseert de raad van advies hierover¹. Daarnaast is na consultatie van medewerkers en gebruikers een strategische agenda opgesteld om intern meer richting te geven aan alle werkzaamheden om te meerjarendoelstellingen te kunnen halen. Het Meerjarenprogramma wordt door CBS vertaald in jaarlijkse werkprogramma's waarin is vastgelegd welke werkzaamheden CBS in een bepaald jaar zal uitvoeren binnen de vastgestelde jaarbegroting. De directiejaarplannen vormen de basis voor het werkprogramma. In deze plannen staat hoe de verschillende directies bijdragen aan het realiseren van het CBS-werkprogramma.

Risicomanagement

Om de doelstellingen te bereiken, zal er zicht moeten zijn op de risico's die de realisatie van deze doelen kunnen belemmeren. Risicomanagement heeft als doel het beheersen dan wel reduceren van risico's die de doelstellingen van CBS bedreigen. In het kader van risicomanagement worden risico's periodiek tegen het licht gehouden en herijkt. Hierbij wordt in het bijzonder gekeken naar risico's in relatie tot het Meerjarenprogramma. De risico's van CBS zijn ondergebracht in vier categorieën: strategische risico's, compliance risico's, financiële risico's en operationele risico's. Op basis van de risicoanalyse zijn (en worden) passende maatregelen genomen. Ook heeft CBS bepaald wat de risicoacceptatie is en wanneer risico's niet meer acceptabel gevonden worden. Hieronder worden de belangrijkste restrisico's genoemd.

Strategische risico's

Een belangrijke randvoorwaarde voor een adequaat statistisch proces en een betrouwbare bedrijfsvoering is de continuïteit van de IT-infrastructuur, waaronder de hardware, de bijbehorende software en het rekencentrum. Voor zijn functioneren is CBS afhankelijk van een geavanceerde data- en informatie-infrastructuur waarbij snelheid, slagvaardigheid en het gebruik van relevante technologieën centraal

¹ In deze verklaring wordt uitgegaan van de CBS-wet zoals die met ingang van 1 januari 2017 van kracht is, dus na de opheffing van de CCS als zelfstandig bestuursorgaan.

staan. Onderdeel daarvan zijn bijvoorbeeld het aanpassen van het applicatielandschap aan vernieuwde waarneemmethoden en het gebruik van big data. De benodigde beschikbare middelen hiervoor binnen CBS staan echter onder druk, zoals hierna verder wordt toegelicht onder de financiële risico's. CBS werkt met een centrale verdeling en sturing van IT-middelen. In 2016 heeft CBS een herprioritering gedaan van alle lopende en gewenste IT-projecten. Het resultaat daarvan is dat in 2017 slechts gewerkt zal worden aan strikt noodzakelijke investeringen en aanpassingen op het terrein van ICT die nodig zijn om de bedrijfscontinuïteit te garanderen. Daarbij wordt voorrang gegeven aan het aanpassen van het proces van dataverzameling (Phoenix). Daardoor kunnen verschillende andere vervangingsprojecten niet starten en van andere projecten is de scope verkleind of is de start vertraagd. Dit heeft als effect dat veel systemen verder verouderen. Veel daarvan zijn gedurende een reeks van jaren keer op keer aangepast om te kunnen blijven voldoen aan de steeds veranderende omstandigheden. Dit brengt risico's met zich mee ten aanzien van de bedrijfscontinuïteit, het beheer en de bijbehorende beheerslasten.

Financiële risico's

Het financiële kader van CBS gedurende de gehele huidige MJP-periode 2014-2018 is krap. Met additionele ondersteuning voor investeringen en zonder tegenvallers zou het eigen vermogen na een voorziene negatieve stand aan het eind van de periode in 2018 net op nul uitkomen. Inmiddels is duidelijk dat dit niet gehaald wordt en dat volgens de laatste inzichten het eigen vermogen zonder verdere tegenvallers pas in 2021 weer boven nul zal komen.

In de afgelopen jaren zijn, conform het lopende MJP, forse bezuinigingen gerealiseerd in verband met de taakstellingen Rutte I en het Lenteakkoord. Daarenboven heeft CBS te maken met de taakstelling Rutte II. Deze is niet begroot in het MJP. Dit betreft in 2016 een taakstelling van € 4,6 miljoen, in 2017 € 10,6 miljoen en in 2018 en verder € 12,9 miljoen. Van deze korting wordt € 0,7 miljoen in 2016 oplopend tot € 1,9 miljoen in 2018 structureel ingevuld door besparingen op materiële kosten en niet primaire arbeidsvoorwaarden. Daarnaast wordt vanaf 2017 € 7 miljoen ingevuld door reductie van het programma. Aangezien het overgrote deel van het statistisch programma uit EU-verplichtingen bestaat die geen besparingsflexibiliteit bieden, slaat deze reductie neer op de niet Europees verplichte statistieken binnen het werkprogramma. In 2016 heeft CBS de betrokken ministeries benaderd voor alternatieve bekostiging hiervan. Dit heeft erin geresulteerd dat het merendeel van het statistiekprogramma alsnog kan worden behouden. Een klein deel van het programma is per 1 januari 2017 stopgezet.

Het budget van het CBS is in de periode 2011-2017 oplopend tot een bedrag van ruim € 49 miljoen gekort in verband met de taakstelling Rutte I (€ 37,3 miljoen), Lenteakkoord (€ 1,4 miljoen) en Rutte II (€ 10,6 miljoen). Met het 2018-deel van de bezuinigingen van het Lenteakkoord loopt de totale taakstelling op tot meer dan € 52 miljoen in 2018, ruim een kwart van het oorspronkelijke budget van € 188 miljoen in 2011.

In 2016 heeft Rijksbreed geen volledige compensatie plaatsgevonden van de gestegen pensioenpremies. Daarnaast zijn door CBS kosten gemaakt voor boventalligen / Van Werk Naar Werk-kandidaten om de bezuinigingen te kunnen realiseren. De effecten daarvan lopen de komende jaren door. Dit alles heeft tot gevolg dat het eigen vermogen van CBS met ingang van 2017 tijdelijk negatief wordt.

Bij de indiening van het MJP heeft CBS een beroep gedaan op EZ voor aanvullende financiering voor extra investeringen in IT, innovatie en personeel om de efficiencydoelstellingen te kunnen realiseren. Dit is niet toegekend en leidt ertoe dat er nauwelijks ruimte is voor de noodzakelijke brede aanpassing van het IT-landschap om continuïteits- en kwaliteitsrisico's te voorkomen.

Naar aanleiding van de bezuinigingen Rutte I en Rutte II heeft het CBS afspraken gemaakt met het Ministerie van EZ over een toekomstbestendig budget voor het uitvoeren van het meerjarenprogramma. Ter versterking van het eigen vermogen van het CBS, ontvangt het CBS een additionele bijdrage van 12 miljoen euro. Dit bedrag is gerelateerd aan het restant van de taakstelling Rutte II, te weten 4 miljoen euro in 2016, 2 miljoen euro in 2017, 4 miljoen euro in 2018 en 2 miljoen euro in 2019. Daarna wordt de EZ-bijdrage aan het CBS tijdelijk voor de duur van 6 jaar met 2 miljoen euro verlaagd, van het jaar 2021 tot en met 2026. Voor de jaren 2019 en 2020 heeft het Ministerie van EZ aan het CBS toestemming gegeven om een licht negatieve egalisatiereserve te begroten.

Compliance risico's

CBS beschikt over een grote hoeveelheid vertrouwelijke gegevens. De beveiliging van die gegevens is van groot belang. Het interne toezicht op de bescherming van persoons- en bedrijfsgegevens wordt in de eerste plaats uitgeoefend door het lijnmanagement. Daarnaast is zowel een functionaris voor de gegevensbescherming (FG) als een *security officer* aangesteld. Deze twee functies hebben beide een toezichthoudend en adviserend karakter. De FG bewaakt de naleving van de Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp) en ziet er, in het verlengde daarvan, op toe dat de informatiebeveiliging adequaat is geregeld. Dit laatste doet hij samen met de *security officer* die het management adviseert over concrete maatregelen ter verbetering van de informatiebeveiliging en erop toeziet dat CBS voldoet aan de geldende wetten en regels.

In 2018 zal nieuwe Europese wetgeving op het terrein van privacy ingaan. In 2017 treft CBS voorbereidingen om te zorgen dat het tijdig aan deze nieuwe wetgeving voldoet. Conform zijn doelstelling uit 2016 is CBS eind 2016 Baseline Informatiebeveiliging Rijksdienst (BIR) compliant. Dat wil zeggen dat CBS op het terrein van informatiebeveiliging aantoonbaar in control is. Vergelijkbaar met de BIR is in 2016 in Europees verband een normenkader voor informatiebeveiliging vastgesteld: het ESS IT *security framework*. CBS heeft zich ten doel gesteld om in 2017 ook aantoonbaar dat framework na te leven. Ook is de ambitie uitgesproken dat CBS in het voorjaar 2018 geheel *privacy proof* is. Daarmee wordt gewaarborgd dat CBS blijft voldoen aan de hoogste eisen op het gebied van privacybescherming. De BIR en het ESS IT security framework zijn beide gebaseerd op ISO normen 27001 en 27002 voor informatiebeveiliging. De normen van de Autoriteit Persoonsgegevens verwijzen voor een aanzienlijk deel naar dezelfde ISO normen. Privacy audits en audits op de informatiebeveiliging overlappen elkaar dus. Voor 2017 wordt een voorstel uitgewerkt en uitgevoerd om eind 2017 te komen tot een geïntegreerd proces voor de *privacy proof* certificering en een externe certificering op informatiebeveiliging. Daarnaast ziet CBS toe op de naleving van wet- en regelgeving en organiseert het interne en externe audits.

Gezien de ingrijpende efficiencymaatregelen, is het van belang gestructureerd aandacht te besteden aan het behoud van de kwaliteit van de geproduceerde statistieken. Evenals bij privacybescherming en informatiebeveiliging, wordt gestreefd naar aantoonbare compliance met algemeen erkende, externe internationale normenkaders. In 2017 wordt het kwaliteitsmanagementsysteem verder verbeterd, conform de principes van ISO 9001. Hiermee wordt beoogd de kwaliteit af te stemmen op de wettelijke vereisten of in geval van betaald werk in opdracht, aan de wensen van de klant. Het doel is om begin 2019 op CBS-niveau ISO 9001-gecertificeerd te zijn.

Operationele risico's

Door de grote verwachte natuurlijke uitstroom van personeel als gevolg van het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd in de komende jaren heeft het CBS een enorme opdracht nieuwe kwaliteit binnen te halen en talent uit de arbeidsmarkt te bereiken. Dat is mogelijk door middel van arbeidsmarketing, versterking van de inspanningen op het gebied van stages en traineeships, en samenwerking met partners om talent binnen te halen. Daarnaast beschikt CBS over een goed onboarding-programma en arbeidsvoorwaarden die gericht zijn op groei en ontwikkeling. Het is van belang dat CBS kan blijven meebewegen met de ontwikkelingen in de buitenwereld. De snelle technologische ontwikkelingen maar ook de veranderende vraag uit de markt dwingen CBS wendbaar te zijn. Met een relatief hoge gemiddelde leeftijd van het personeel en een lange periode waarop men op een en dezelfde functie zit, is het extra belangrijk aandacht te houden voor de blijvende inzetbaarheid van de medewerkers, bijvoorbeeld door meer in kortcyclische projecten te werken om zo flexibiliteit en interne mobiliteit te stimuleren. Ook vitaliteit en gezondheid vragen hierbij continue aandacht.

Interne beheersingsmaatregelen en een adequaat planning- en controlsysteem

De bevoegdheden van de (hoofd)directeuren en sectormanagers zijn vastgelegd in het Besluit mandaat, volmacht en machtiging Centraal Bureau voor de Statistiek 2015. In deze mandaatregeling is onder andere opgenomen voor welke bedragen de verschillende directeuren overeenkomsten mogen afsluiten en wat de bevoegdheden zijn met betrekking tot personele aangelegenheden.

Het bedrijfsinformatiesysteem BISNIS ondersteunt CBS om te voldoen aan de rechtmatigheidseisen. De betrouwbaarheid en continuïteit van de geautomatiseerde gegevensverwerking is daarbij van belang. Daarnaast zijn de functiescheiding en de interne beheersingsmaatregelen ingeregeld in het systeem en sluit het systeem aan op de organisatiestructuur en toegekende bevoegdheden.

DG CBS sluit jaarlijks met alle hoofddirecteuren afzonderlijk een managementcontract af. Dit managementcontract bevat een overzicht van de verantwoordelijkheden van de hoofddirecteur, waaronder het uitvoeren van de taken binnen het toegekende budget en rapporteren over knelpunten, afwijkingen en de realisatie van de afgesproken output. Het tussentijds verantwoording afleggen over de voortgang en achteraf over de daadwerkelijk geleverde prestaties, gebeurt door middel van kwartaalrapportages waar prestatie-indicatoren onderdeel van uitmaken. Ten behoeve van de kwartaalrapportages zijn procedures van kwartaalafsluitingen ingebod binnen de organisatie. Naast de kwartaalrapportages wordt er zowel op CBS-niveau, als op hoofddirectieniveau en sectorniveau een financiële maandrapportage opgesteld. In deze maandrapportages wordt de realisatie van de begroting gerapporteerd en wordt een prognose opgesteld.

CBS hanteert centrale sturing voor projecten met een grote IT-component. De centrale portfolioraad onder voorzitterschap van de pDG in zijn rol van Chief Information Officer (CIO) adviseert de DG CBS over de toewijzing van middelen aan deze projecten. De uiteindelijke vaststelling van de ontwikkelportfolio's en budgetten gebeurt door de DG CBS. Het doel is om het grote aantal wensen ten aanzien van capaciteit en middelen te coördineren door centrale sturing. Viermaal per jaar vindt een herijking plaats van de inhoud en de reserveringen voor het Lange Termijn Ontwikkelfortfolio. De verantwoordelijkheid voor het uitvoeren van de ontwikkelprojecten ligt bij de hoofddirecteuren, de voortgang wordt gemonitord door de CIO. Grote projecten worden gemeld aan het Bureau ICT-Toetsing (BIT) voor een mogelijke BIT-toetsing.

CBS zet efficiënte methoden en werkprocessen in om met minder middelen hetzelfde te realiseren. Het gaat daarbij om de Lean Six Sigma methode om processen kleinschalig te optimaliseren en zo op een meer gestructureerde wijze efficiency te realiseren en meer grip te krijgen op de verschillende processen. Daarnaast wordt ook Lean Operational Management (LOM) binnen CBS toegepast. Deze werkwijze heeft tot doel om samen met medewerkers in teamverband laagdrempelig knelpunten in het proces te verhelpen zodat kritische prestatie-indicatoren gerealiseerd en aangescherpt kunnen worden. Ook Scrum, een flexibele methode om met een multidisciplinair team werkende producten op te leveren in korte sprints met een vaste lengte van één tot vier weken, werpt binnen CBS zijn vruchten af.

Governancesysteem

De hoofdstructuur van CBS bestaat uit de directeur-generaal, de plaatsvervangend directeur-generaal, hoofddirecteuren voor statistiek, bedrijfsvoering, dataverzameling, communicatie en de directeur centrale beleidsstaf. De concerncontroller kan ongeacht zijn plaats in de CBS-organisatie rechtstreeks aan de directeur-generaal rapporteren. Ter uitvoering van zijn wettelijke taken en bevoegdheden en de aansturing van de dagelijkse bedrijfsvoering, voert de directeur-generaal wekelijks overleg in het directiebestuur. In het directiebestuur worden thema's behandeld die de individuele directies overstijgen. Deze onderwerpen betreffen onder ander beleid(sontwikkeling), strategie, communicatie, kwaliteit en het statistisch programma.

Checks & balances op het functioneren van de DG vinden voornamelijk plaats op grond van de Wet CBS², de Kaderwet zbo's en het bestuursreglement CBS. Het toezicht door het ministerie van EZ vindt plaats op basis van nadere sturingsafspraken tussen CBS en het ministerie van EZ. Tot en met 2016 was er daarnaast een Centrale Commissie voor de Statistiek (CCS). Met ingang van 1 januari 2017 is een wetwijziging van kracht waarmee de CCS is opgeheven als zelfstandig bestuursorgaan en een raad van advies is opgericht (zie paragraaf 5.1 en 5.2).

Naast de checks & balances die wettelijk zijn vastgelegd, is er een aantal aanvullende controlemechanismen, zoals de jaarlijkse accountantscontrole (welke bij hun werkzaamheden onder andere gebruik maken van de interne risicobeheersings- en controlesystemen), het toezicht van de Autoriteit Persoonsgegevens op de gegevensbescherming, internationale audits op de kwaliteit van statistieken en de periodieke *peer review* van Eurostat.

In control statement

DG CBS is verantwoordelijk voor de op CBS toegesneden interne risicobeheersings- en controlesystemen. Deze systemen zijn ingericht om de belangrijke risico's te beheersen en om de realisatie van strategische, compliance, financiële en operationele risico's te waarborgen. DG CBS is van mening dat de risicobeheersings- en controlesystemen toereikend zijn geïmplementeerd conform de elementen uit het *Normenkader financieel beheer en toezicht* en een voldoende mate van zekerheid geeft dat de kwaliteit van de bedrijfsvoering adequaat is en de financiële verslaggeving aan de daaraan te stellen eisen voldoet.

² In deze verklaring wordt uitgegaan van de CBS-wet zoals die met ingang van 1 januari 2017 van kracht is, dus na de opheffing van de CCS als zelfstandig bestuursorgaan.

5 Governance

5.1 Centrale Commissie voor de Statistiek

De Centrale Commissie voor de Statistiek (CCS) is opgericht in 1892 en is sinds 1996 een zelfstandig bestuursorgaan. Met ingang van 1 januari 2017 is een wetwijziging van kracht waarmee de Centrale Commissie voor de Statistiek (CCS) is opgeheven als zelfstandig bestuursorgaan en een raad van advies is opgericht.

De CCS beoordeelde het Meerjarenprogramma en jaarplan van het CBS en stelde deze vast. In de praktijk kwam deze taak neer op het beoordelen van de samenhang en de relevantie van de programmatische voornemens voor de komende periode in relatie tot de maatschappelijke behoefte en de financiële en organisatorische kaders. De CCS was betrokken bij het opmaken van de begroting en jaarrekening van het CBS. De Directeur-Generaal (DG) stelde deze vast in overeenstemming met de CCS. Daarnaast stuurde de DG het jaarverslag van het CBS ter goedkeuring naar de CCS.

De CCS zag toe op het beperken van administratieve lasten, het vermijden van ongewenste mededinging en het beschikbaar stellen van microdata. De CCS bevorderde de coördinatie en kwaliteit van de statistische informatievoorziening door de rijksoverheid. Verder waarborgde de CCS de onafhankelijke positie van het CBS en de professionele onafhankelijkheid van officiële statistieken.

De Audit Commissie (AC) van de CCS bereidde de behandeling van onderwerpen op het gebied van de bedrijfsvoering voor. De AC heeft zich in het bijzonder beziggehouden met de financiële rapportages, de begroting en de jaarrekening. De CCS heeft over de uitvoering van haar taken verantwoording afgelegd in haar eigen jaarverslag, gericht aan de minister van Economische Zaken (EZ). De jaarverslagen van de CCS zijn gepubliceerd op de website van het CBS.

De samenstelling van de CCS was eind 2016:

mr. I. (Inge) Brakman, voorzitter (lid AC)

dr. C.M. (Tini) Hooymans

prof. dr. J. (Janneke) Plantenga

prof. dr. S. (Steven) Brakman

prof. dr. mr. F. (Frans) van der Wel RA (voorzitter AC)

J. (Johan) van Hall RA RE (plaatsvervangend voorzitter, lid AC)

drs. C.W. (Corien) Wortmann-Kool

5.2 Wijziging van de Wet op het Centraal bureau voor de statistiek

In het kader van de Hervormingsagenda Rijksdienst is in 2012/2013 Rijksbreed onderzoek gedaan naar de herpositionering van alle zbo's. Op grond hiervan heeft het kabinet geconcludeerd dat het voor het CBS onnodig is om het ene zbo (de CCS) toezicht te laten houden op het andere zbo (de DG). Het kabinet heeft daarom eind 2013 besloten dat de huidige twee zbo's van het CBS gereduceerd moeten worden tot één: de DG CBS zal zbo blijven en de CCS zal worden opgeheven als zbo. De taken van de huidige CCS worden geherpositioneerd. Deze voornemens hebben hun beslag gekregen in een voorstel tot wijziging van de Wet op het Centraal Bureau voor de Statistiek. Het wetsvoorstel is in 2015 voorgelegd aan de ministerraad en vervolgens heeft de Raad van State geadviseerd. Eind 2015 is het voorstel geagendeerd voor plenaire behandeling in de Tweede Kamer.

Uitgangspunten in het oorspronkelijke wetsvoorstel zijn het waarborgen van de onafhankelijke statistiekproductie en de betrouwbaarheid van de statistieken. DG CBS zal als zbo blijven bestaan, waarbij de eenhoofdigheid van het bestuur en de rechtspersoonlijkheid van het CBS gehandhaafd blijven. Als extra waarborg voor de onafhankelijke statistiekproductie ten opzichte van de al bestaande onafhankelijkheidswaarborgen in de Kaderwet zbo's en de CBS-wet is in het wetsvoorstel opgenomen dat de vijfjaarlijkse evaluatie in het kader van de Kaderwet zbo's gericht op de doelmatigheid en doeltreffendheid van het CBS zal worden uitgebreid: het verslag omvat ook een evaluatie van de onafhankelijkheid van het CBS. In de memorie van toelichting is opgenomen dat het desgewenst aan de DG CBS is om een raad van advies in te stellen als klankbord voor de invulling van het onverplichte statistiekprogramma.

De CCS heeft haar standpunt over de herpositionering per brief aan EZ kenbaar gemaakt. Deze brief is op verzoek verstrekt aan de vaste kamercommissie voor Economische zaken. In deze brief heeft de CCS onder andere aangegeven dat zij van mening is dat voor het goed functioneren van het CBS op een drietal terreinen een externe blik wenselijk zou zijn: bij de vaststelling van het statistisch programma, het beleid in de combinatie van gegevensverzameling, privacy en ICT, en de bedrijfsvoering en de efficiënte besteding van de middelen. De CCS vindt een wettelijke grondslag van de hierboven beschreven gewenste governance passend voor het CBS, juist vanwege de brede taak die het CBS voor alle geledingen van de samenleving heeft. Daar komt bij dat in de regelgeving ook een voordrachtsrecht van de CCS voor de benoeming van de DG door de Minister is opgenomen, hetgeen de CCS eveneens passend vindt bij de gewenste onafhankelijke status van de DG.

5.3 Raad van Advies

In 2016 is het wetsvoorstel in de Tweede Kamer behandeld en bij amendement van Vos, Agnes Mulder en Gesthuizen is het voorstel gewijzigd om de externe advisering van de DG te handhaven. Met de invoering van een Raad van Advies wordt de DG ondersteund in zijn verantwoordelijkheden door de blik van een extern Raad van Advies, die gevraagd en ongevraagd advies geeft over de uitvoering van de taken en bevoegdheden van de DG. De Raad van Advies adviseert in ieder geval over:

- het werkprogramma en het meerjarenprogramma;
- de wijze waarop de nauwkeurigheid en de volledigheid van de van overheidswege openbaar te maken statistieken kunnen worden bevorderd, zodat deze voorzien in de behoeften van de praktijk, beleid en wetenschap, waarbij ook aandacht kan zijn voor het verzamelen van gegevens ten
- behoeve van de te maken statistieken en de informatievoorziening;
- de bedrijfsvoering van het CBS en een efficiënte besteding van middelen.

De Raad van Advies heeft tevens een aanbevelingsrecht voor de benoeming van de directeur-generaal.

De Eerste Kamer heeft ingestemd met het gewijzigde voorstel, dat met ingang van 1 januari 2017 van kracht is. Vanaf dat moment is ook het bestuursreglement CBS van kracht dat door de minister is goedgekeurd.

De Raad van advies kan met het oog op het voorbereiden van een advies uit zijn midden commissies vormen, waarvan ook anderen dan leden van de Raad van Advies deel uit kunnen maken. Adviezen worden door de Raad van Advies vastgesteld. De adviescommissies worden voorgezeten door een lid van de Raad van Advies. De Raad van Advies stelt in elk geval de volgende adviescommissies in:

- een audit comité (AC) dat de adviezen aan de directeur-generaal voorbereidt over de bedrijfsvoering, inclusief de financiële verslaglegging en het risicomanagementbeleid;

- een commissie ICT (Cie ICT) die de adviezen aan de directeur-generaal voorbereidt over de strategie, het beleid en de implementatie daarvan op het gebied van informatiebescherming en ICT;
- een programmaraad (PR) die de adviezen aan de directeur-generaal voorbereidt op het gebied van het meerjarenprogramma, het werkprogramma en het bevorderen van de nauwkeurigheid en volledigheid van de statistiekvoorziening.

Leden van de Raad van Advies worden conform de CBS-wet benoemd door de minister. Leden van de subcommissies worden benoemd door de DG. Conform het bestuursreglement is de schadeloosstelling voor de leden door de DG vastgesteld.

Om de continuïteit te waarborgen, zijn de leden van de Centrale Commissie voor de Statistiek gevraagd lid te worden van de raad van advies, het audit comité, de commissie ICT of de programmaraad. Deze leden zijn benoemd voor de termijn die nog openstond voor hun CCS-lidmaatschap. In het geval zij als CCS-lid nog niet waren herbenoemd, kunnen zij éénmaal worden herbenoemd voor een periode van vier jaar. Voor de vacante functies zal zo spoedig mogelijk een voordracht aan de minister, resp. DG worden gedaan. Per 1 april 2017 zijn de volgende leden benoemd:

Raad van Advies

Mw. mr. I. (Inge) Brakman (voorzitter)
 J. (Johan) van Hall RA RE (plaatsvervangend voorzitter)
 Mw. drs. C.M. (Corien) Wortmann-Kool
 Prof. dr. mr. F. (Frans) van der Wel RA

Audit Comité

Prof. dr. mr. F. (Frans) van der Wel RA (voorzitter)
 Mw. mr. C.M. (Charlotte) Insinger MBA
 Drs. P.J.C.M. (Peter) van den Berg

Cie ICT

J. (Johan) van Hall RA RE (voorzitter)
 Mw. dr. C.M. (Tini) Hooymans
 Ir. F.K. (Karel) van Lambalgen
 Mw. dr. B. (Bibi) van den Berg

Programmaraad

Mw. mr. I. (Inge) Brakman (waarnemend voorzitter)
 Prof. dr. S. (Steven) Brakman

5.4 Advies met betrekking tot jaarverslag en jaarrekening

Aangezien de CCS met ingang van 1 januari 2017 is opgeheven als zbo, zijn haar taken ten aanzien van het jaarverslag en de jaarrekening van het CBS over 2016 komen te vervallen. Conform zijn wettelijke taken adviseert de Raad van Advies over het jaarverslag en de jaarrekening.

Mededeling Raad van advies CBS

De Raad van Advies heeft kennis genomen van het jaarverslag en de jaarrekening van CBS voor 2016. Op grond van haar bevoegdheid neergelegd in de Wet op het Centraal Bureau voor de Statistiek adviseert het de directeur-generaal van de statistiek het jaarverslag 2016 en de jaarrekening van 2016 vast te stellen.

Den Haag, 8 september 2017

mr. I. Brakman, voorzitter

5.5 Gebruikersraden

Om de hoofddirecteuren van het CBS te adviseren over een thematisch terrein of onderwerp zijn diverse raden ingesteld. De voorzitters van deze raden vergaderen jaarlijks met de Directeur-Generaal.

Primo 2017 waren de voorzitters van deze raden:

M.A. (Michaël) van Straalen - Berichtgeversraad

drs. E.E. (Eduard) van de Lustgraaf – Gebruikersraad bedrijfseconomische statistieken

drs. H.M.M. (Pim) Claassen - Gebruikersraad macro-economische statistieken

prof. dr. P.G.M. (Peter) van der Heijden – Methodology Advisory Board

prof. dr. H.B. (Han) Entzinger - Gebruikersraad sociale statistieken

prof. dr. P.J. (Peter) Boelhouwer - Gebruikersraad statistieken van de leefomgeving

Jaarrekening 2016

De jaarrekening van het CBS over 2016 laat een resultaat zien van € 8,9 miljoen negatief.

De jaarrekening en de toelichting daarop zijn verderop in dit jaarverslag opgenomen. De jaarrekening is gecontroleerd door KPMG Accountants NV en voorzien van een goedkeurende controleverklaring, die na de jaarrekening in dit jaarverslag is opgenomen.

Balans per 31 december 2016

(na resultaatbestemming)

31-12-2016**31-12-2015***Bedragen in duizenden euro's***VASTE ACTIVA****1) Materiële vaste activa**

Nieuwbouw (cascomodificaties)	7.109		9.873	
IT-middelen	4.807		5.623	
Machines en installaties	1.203		1.450	
Andere vaste bedrijfsmiddelen	<u>920</u>		<u>1.009</u>	
		14.039		17.955

2) Financiële vaste activa

Overige financiële vaste activa	<u>3.206</u>		<u>4.773</u>	
		<u>3.206</u>		<u>4.773</u>

Totaal vaste activa 17.245 22.728**VLOTTENDE ACTIVA****3) Vorderingen**

Debiteuren	4.007		3.335	
Overige vorderingen	<u>13.948</u>		<u>10.164</u>	
		17.955		13.499

4) Liquide middelen

Liquide middelen	<u>12.778</u>		<u>17.102</u>	
------------------	---------------	--	---------------	--

Totaal vlottende activa 30.733 30.601**TOTAAL ACTIVA** 47.978 53.329**PASSIVA****5) Eigen vermogen**

Egalisatiereserve		1.032		9.950
-------------------	--	-------	--	-------

6) Voorzieningen

WW-verplichtingen	10.910		12.792	
Reorganisatie 2000	145		209	
Ambtsjubilea	2.641		3.129	
Langdurig zieken	<u>132</u>		<u>152</u>	
		13.828		16.282

7) Kortlopende schulden

Belastingen en premies sociale verzekering	5.129		5.011	
Overige schulden	<u>27.989</u>		<u>22.086</u>	
		33.118		27.097

TOTAAL PASSIVA 47.978 53.329

Staat van baten en lasten 2016

	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
<i>Bedragen in duizenden euro's</i>			
BATEN			
8) BATEN			
Ministerie van Economische Zaken	153.181	151.978	151.402
Betaald werk in opdracht	29.021	27.210	27.143
	<u>182.202</u>	<u>179.188</u>	<u>178.545</u>
Overige baten	507	316	541
TOTALE BATEN	182.709	179.504	179.086
9) LASTEN			
Lonen en salarissen	120.564	117.076	115.823
Pensioenlasten en sociale lasten	28.381	25.628	26.377
Dotatie/vrijval voorzieningen	-8	0	-521
Afschrijvingen materiële vaste activa	5.964	6.928	6.375
Overige bedrijfslasten	36.731	37.455	39.263
	<u>191.632</u>	<u>187.087</u>	<u>187.317</u>
TOTALE LASTEN	191.632	187.087	187.317
Saldo van baten en lasten	-8.923	-7.583	-8.231
10) Financiële baten en lasten			
Rentebaten	5	25	15
Rentelasten	0	0	0
	<u>5</u>	<u>25</u>	<u>15</u>
RESULTAAT BOEKJAAR	<u>-8.918</u>	<u>-7.558</u>	<u>-8.216</u>

Bestemming resultaat

Het resultaat 2016 van € 8,9 miljoen euro negatief is onttrokken aan de egalisatiereserve.

Kasstroomoverzicht over 2016

	2016	2015
<i>Bedragen in duizenden euro's</i>		
Saldo van baten en lasten	-8.923	-8.231
Aanpassingen voor:		
Dotatie minus vrijval voorzieningen	5	-502
Afschrijvingen	5.964	6.375
Amortisatie financiële vaste activa	1.567	1.567
Onttrekking voorzieningen	-2.459	-3.122
Herrubricering voorzieningen	0	-187
Boekresultaat afstoting vaste activa	456	216
Mutatie werkkapitaal, exclusief liquide middelen	<u>1.565</u>	<u>-5.332</u>
	7.098	-985
Ontvangen rente	5	15
Betaalde rente	0	0
Kasstroom uit operationele activiteiten	-1.820	-9.200
Investerings in materiële vaste activa	-2.504	-6.181
Aflossing vordering EZ	<u>0</u>	<u>350</u>
Kasstroom uit investeringsactiviteiten	-2.504	-5.831
Kasstroom uit financieringsactiviteiten	0	0
Mutatie liquide middelen	-4.324	-15.031
Stand liquide middelen		
stand per 31 december	12.778	17.102
stand per 1 januari	<u>-17.102</u>	<u>-32.133</u>
	-4.324	-15.031

Toelichting behorende tot de jaarrekening 2016

Algemeen

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), gevestigd te Den Haag, Heerlen en Bonaire, is een Zelfstandig Bestuursorgaan (ZBO). CBS is statutair gevestigd in Den Haag (inschrijvingsnummer handelsregister: 51197073). In de Wet op het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS-wet) zijn de taken, bevoegdheden en werkwijze vastgelegd.

Het CBS heeft tot taak het van overheidswege verrichten van statistisch onderzoek ten behoeve van praktijk, beleid en wetenschap en het openbaar maken van de op grond van zodanig onderzoek samengestelde statistieken.

In 2016 heeft het CBS twee bestuursorganen, te weten de Directeur-Generaal en de Centrale Commissie voor de Statistiek (CCS). Door de wijzigingen in de CBS-wet, heeft het CBS met ingang van 1 januari 2017 één bestuursorgaan, te weten de Directeur-Generaal .

De jaarrekening van het CBS is opgesteld met inachtneming van de Kaderwet ZBO, de CBS-wet en de overige met het ministerie van Economische Zaken (EZ) gemaakte afspraken betreffende de jaarrekening (onder meer neergelegd in de zogenoemde sturingsafspraken). De jaarrekening van het CBS wordt binnen de hiervoor genoemde kaders zoveel als mogelijk met overeenkomstige toepassing van titel 9 van Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek opgesteld. Op basis van de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving (RJ) volgt het CBS de aanbeveling om de voorschriften van hoofdstuk RJ 640 Organisaties zonder winststreven, voor zover van toepassing en niet in strijd met BW2 titel 9, ook toe te passen. Verder past het CBS de bepalingen van en krachtens de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en (semi) publieke sector (WNT) toe.

De jaarrekening heeft betrekking op het boekjaar 2016, dat is geëindigd op balansdatum 31 december 2016. De jaarrekening wordt gepresenteerd in euro's, wat tevens de functionele valuta is van de organisatie. Alle financiële informatie in euro's is afgerond op het dichtstbijzijnde duizendtal.

Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling. Naar aanleiding van de bezuinigingen Rutte I en Rutte II heeft het CBS afspraken gemaakt met het Ministerie van EZ over een toekomstbestendig budget voor het uitvoeren van het meerjarenprogramma waarbij de continuïteit van het CBS gewaarborgd blijft.

Grondslagen algemeen

De grondslagen voor de waardering van activa en passiva en resultaatbepaling zijn gebaseerd op historische kosten. Voor zover niet anders is vermeld, worden de activa en passiva opgenomen tegen nominale waarde.

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar de organisatie zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen die economische voordelen in zich bergen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een in de balans opgenomen actief of verplichting blijft op de balans als een transactie (met betrekking tot het actief of de verplichting) niet leidt tot een belangrijke verandering in de economische realiteit met betrekking tot het actief of de verplichting. Een actief of verplichting wordt niet langer in de balans opgenomen indien een transactie ertoe leidt dat alle of nagenoeg alle rechten op economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot het actief of de verplichting aan een derde zijn overgedragen. Verder wordt een actief of een verplichting niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip dat niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en/of betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde.

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. De baten worden toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben en verliezen worden genomen zodra deze te voorzien zijn.

De opstelling van de jaarrekening vereist dat het management oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

De waarderingsgrondslagen met betrekking tot de economische levensduur van de (im)materiële vaste activa en de voorzieningen zijn naar de mening van het management het meest kritisch voor het weergeven van de financiële positie en vereisen schattingen en veronderstellingen.

Transacties luidend in vreemde valuta's worden in euro's omgerekend tegen de geldende wisselkoers op de transactiedatum. In vreemde valuta's luidende monetaire activa en verplichtingen worden op balansdatum in euro's omgerekend tegen de op die datum geldende wisselkoersen. Valutakoersverschillen die voortkomen uit de afwikkeling van monetaire posten, dan wel voortkomen uit de omrekening van monetaire posten in vreemde valuta, worden verwerkt in de staat van baten en lasten in de periode dat zij zich voordoen.

Als het CBS inschat dat sprake is van economische veroudering of beduidend lagere economische prestaties dan verwacht, is sprake van een duurzame waardevermindering. Hiervan kan onder meer sprake van zijn als de dienstverlening van het CBS wijzigt als gevolg van wetsaanpassingen en het actief daardoor niet meer of in mindere mate ondersteunend zal zijn aan de gewijzigde dienstverlening. De realisatie kan afwijken van deze schattingen. Bijzondere waardeverminderingen worden opgenomen in de staat van baten en lasten. Als in een latere periode de waarde van het actief, onderhevig aan een bijzondere waardevermindering, stijgt en het herstel objectief in verband kan worden gebracht met een gebeurtenis die plaatsvond na de opname van het bijzondere waardevermindering, wordt het bedrag uit hoofde van het herstel (tot maximaal de oorspronkelijke kostprijs) opgenomen in de staat van baten en lasten

Financiële instrumenten omvatten financiële vaste activa, vorderingen, liquide middelen en kortlopende schulden. Financiële instrumenten worden bij de eerste opname verwerkt tegen reële waarde. Als instrumenten niet zijn gewaardeerd tegen reële waarde met verwerking van waardeveranderingen in de staat van baten en lasten, maken eventuele direct toerekenbare transactiekosten deel uit van de eerste waardering. De financiële instrumenten worden gewaardeerd conform de hierna opgenomen grondslagen voor de waardering van de activa en passiva. Het CBS maakt geen gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten).

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Activa

Vaste activa

Immateriële vaste activa

CBS voert continu ontwikkelprojecten uit. IT-ontwikkeling is direct gerelateerd aan de statistiekproductie. Hiervoor is een jaarlijks vast budget (circa 10 miljoen euro) beschikbaar waarbinnen projecten worden geprioriteerd. De uitgaven voor IT-ontwikkeling worden gefinancierd uit de jaarlijkse lump sum bijdrage van het ministerie van EZ. Waar de Richtlijnen voor de Jaarverslagging met betrekking tot immateriële vaste activa mogelijke aanknopingspunten bieden om ontwikkelprojecten te activeren, past het CBS conform soortelijke organisaties een waarderingsmethodiek toe waarbij de kosten voor ontwikkelprojecten op een bestendige wijze direct ten laste van de staat van baten en lasten worden verantwoord.

Materiële vaste activa

De materiële vaste activa worden gewaardeerd tegen hun kostprijs verminderd met de cumulatieve afschrijvingen en bijzondere waardeverminderingen. De kostprijs bestaat uit de verkrijgings- of vervaardigingsprijs en overige kosten om de activa op hun plaats en in de staat te krijgen noodzakelijk voor het beoogde gebruik.

De afschrijvingen worden berekend als een percentage over de aanschafprijs volgens de lineaire methode op basis van de economische levensduur. Op bedrijfsterreinen en op materiële vaste bedrijfsactiva in uitvoering, alsmede vooruitbetalingen op materiële vaste activa wordt niet afgeschreven. Afschrijving start op het moment dat een actief beschikbaar is voor het beoogde gebruik en wordt beëindigd bij buitengebruikstelling of bij desinvestering. In onderstaande tabel is de afschrijvingsduur per categorie weergegeven.

<i>Vaste activa</i>	<i>Afschrijvingsduur</i>
Nieuwbouw (cascomodificaties)	5-10 jaar
IT-middelen	3-5 jaar
Machines en installaties	5-10 jaar
Andere vaste bedrijfsmiddelen	5 jaar

Vervreemding van vaste activa

Voor verkoop beschikbare activa worden gewaardeerd tegen boekwaarde of lagere opbrengstwaarde, onder aftrek van verkoopkosten.

Financiële vaste activa

Financiële vaste activa wordt gewaardeerd op (geamortiseerde) kostprijs of lagere marktwaarde. Een afwaardering naar lagere marktwaarde wordt verwerkt in de staat van baten en lasten. Financiële activa die worden gewaardeerd op (geamortiseerde) kostprijs, worden op iedere verslagdatum beoordeeld om te bepalen of objectieve aanwijzingen bestaan dat de activa een bijzondere waardevermindering hebben ondergaan. De grondslagen voor de financiële vaste activa zijn opgenomen onder het kopje Financiële instrumenten.

Vorderingen

De grondslagen voor vorderingen zijn opgenomen onder het kopje Financiële instrumenten.

De onder de vorderingen opgenomen post “nog te factureren” betreft het nog niet gefactureerde deel van betaald werk in opdracht op basis van de werkvoortgang per einde boekjaar. Het vooruitgefactureerde deel van betaald werk in opdracht projecten is opgenomen onder de overige schulden onder de post ‘vooruitgefactureerde baten’.

Liquide middelen

Liquide middelen worden gewaardeerd op nominale waarde. Tenzij anders vermeld, staan deze vrij ter beschikking.

Financiële instrumenten

Vorderingen worden na eerste opname gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs op basis van de effectieve rentemethode, verminderd met bijzondere waardevermindervers verliezen. Langlopende en kortlopende schulden en overige financiële verplichtingen worden na eerste opname gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs op basis van de effectieve rentemethode. Aanwijzingen voor bijzondere waardeverminderingen van financiële activa worden zowel op individuele basis als op collectieve basis in aanmerking genomen. Van alle individueel significante financiële activa wordt beoordeeld of deze specifiek onderhevig zijn aan bijzondere waardevermindering. Bijzondere waardevermindervers verliezen en terugnemingen daarvan worden opgenomen in de staat van baten en lasten. Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd indien de rechtspersoon beschikt over een deugdelijk juridisch instrument om het financiële actief en de financiële verplichting gesaldeerd af te wikkelen en de organisatie het stellige voornemen heeft om het saldo als zodanig netto of simultaan af te wikkelen.

Eigen vermogen

Volgens artikel 33 van de kaderwet ZBO vormt een zelfstandig bestuursorgaan een egalisereserve. Het verschil tussen de gerealiseerde baten en de gerealiseerde lasten komen ten gunste respectievelijk ten laste van de egalisereserve.

Voorzieningen

Een voorziening wordt in de balans opgenomen, wanneer er sprake is van:

- een in rechte afdwingbare of feitelijke verplichting die het gevolg is van een gebeurtenis in het verleden; en
 - waarvan een betrouwbare schatting kan worden gemaakt; en
 - het waarschijnlijk is dat voor afwikkeling van die verplichting een uitstroom van middelen nodig is.
- Op basis van de best mogelijke schatting van de uitgaven die naar verwachting noodzakelijk zijn om de verplichtingen en verliezen af te wikkelen, worden de reorganisatievoorzieningen, de voorziening voor de WW-verplichtingen, de voorziening ambtsjubilea en de voorziening langdurig zieken gewaardeerd op nominale waarde.

De voorziening ambtsjubilea betreft het geschatte bedrag van de in de toekomst uit te keren jubileumuitkeringen. De berekening is gebaseerd op gedane toezeggingen, blijfkans en leeftijd.

De voorziening langdurig zieken betreft het in de toekomst voor maximaal twee jaar doorbetalen van salarissen aan werknemers die naar verwachting blijvend door ziekte (gedeeltelijk) niet in staat zijn om hun werkzaamheden te verrichten.

Grondslagen voor bepaling van het resultaat

Personeelsbeloningen

De beloningen van het personeel worden als last in staat van baten en lasten verantwoord in de periode waarin de arbeidsprestatie wordt verricht en, voor zover nog niet uitbetaald, als verplichting op de balans opgenomen. Indien de reeds betaalde bedragen de verschuldigde beloningen overtreffen, wordt het meerdere opgenomen als een overlopend actief voor zover er sprake zal zijn van terugbetaling door het personeel of van verrekening met toekomstige betalingen door de organisatie.

De verplichting uit hoofde van beloningen tijdens dienstverband wordt gewaardeerd tegen nominale waarde van de uitgaven die naar verwachting noodzakelijk zijn om de verplichting af te wikkelen.

Indien een beloning wordt betaald, waarbij geen rechten worden opgebouwd (bijvoorbeeld doorbetaling in geval van ziekte of arbeidsongeschiktheid) worden de verwachte lasten verantwoord in de periode waarover deze beloning is verschuldigd. Voor op balansdatum bestaande verplichtingen tot het in de toekomst doorbetalen van beloningen aan personeelsleden die op balansdatum naar verwachting blijvend geheel of gedeeltelijk niet in staat zijn om werkzaamheden te verrichten door ziekte of arbeidsongeschiktheid wordt een voorziening voor langdurig zieken opgenomen. De verantwoorde verplichting betreft de beste schatting van de bedragen die noodzakelijk zijn om de desbetreffende verplichting per balansdatum af te wikkelen. De beste schatting is gebaseerd op contractuele afspraken met personeelsleden (CAO en individuele arbeidsovereenkomst). Toevoegingen aan en vrijval van verplichtingen worden ten laste respectievelijk ten gunste van de staat van baten en lasten gebracht.

Pensioenen

Uitgangspunt is dat de in de verslagperiode te verwerken pensioenlast gelijk is aan de over die periode aan het pensioenfonds verschuldigde pensioenpremies. Voor zover de verschuldigde premies op balansdatum nog niet zijn voldaan, wordt hiervoor een verplichting opgenomen. Als de op balansdatum reeds betaalde premies de verschuldigde premies overtreffen, wordt een overlopende actiefpost opgenomen voor zover sprake zal zijn van terugbetaling door het fonds of van verrekening met in de toekomst verschuldigde premies.

De pensioenregeling is ondergebracht bij het ABP (Stichting Pensioenfonds ABP). Dit betreft een bedrijfstakpensioenfonds en het CBS heeft geen verplichting tot het voldoen van aanvullende bijdragen in het geval van een tekort bij het pensioenfonds, anders dan het voldoen van eventuele hogere toekomstige premies.

Ontslagvergoedingen

Ontslagvergoedingen zijn vergoedingen die worden toegekend in ruil voor de beëindiging van het dienstverband. Een uitkering als gevolg van ontslag wordt als verplichting en als last verwerkt als de organisatie zich aantoonbaar onvoorwaardelijk heeft verbonden tot betaling van een ontslagvergoeding. Als het ontslag onderdeel is van een reorganisatie, worden de kosten van de ontslagvergoeding opgenomen in een reorganisatievergoeding. Zie hiervoor de grondslag onder het kopje Voorzieningen.

Ontslagvergoedingen worden gewaardeerd met inachtneming van de aard van de vergoeding. Als de ontslagvergoeding een verbetering is van de beloningen na afloop van het dienstverband, vindt waardering plaats volgens dezelfde grondslagen die worden toegepast voor pensioenregelingen. Andere ontslagvergoedingen worden gewaardeerd op basis van de beste schatting van de bedragen die noodzakelijk zijn om de verplichting af te wikkelen.

Verantwoording baten

Als opbrengsten worden de bedragen verwerkt die CBS voor eigen rekening ontvangt. Bedragen die CBS voor derden ontvangt worden niet als opbrengsten verwerkt. De vooruitontvangen bedragen (zowel kort- als langlopend) worden onder de overlopende passiva opgenomen.

De bijdrage van het ministerie van Economische Zaken wordt in de staat van baten en lasten verantwoord in het boekjaar waarin de bijbehorende (wettelijke) taken zijn uitgevoerd.

De opbrengst uit betaald werk in opdracht wordt in de staat van baten en lasten verantwoord wanneer het bedrag van de opbrengsten op betrouwbare wijze kan worden bepaald, de inning van de te ontvangen vergoeding waarschijnlijk is, de mate waarin de opdracht op balansdatum is verricht betrouwbaar kan worden bepaald en de reeds gemaakte kosten en de kosten die (mogelijk) nog moeten worden gemaakt om de opdracht te voltooien op betrouwbare wijze kunnen worden bepaald.

Indien het resultaat van een bepaalde opdracht tot dienstverlening niet op betrouwbare wijze kan worden bepaald, worden de opbrengsten verwerkt tot het bedrag van de kosten van de dienstverlening die worden gedekt door de opbrengsten.

Opbrengsten uit betaald werk in opdracht worden in de staat van baten en lasten als baten opgenomen naar rato van het stadium van voltooiing van de opdracht op verslagdatum. Het stadium van voltooiing wordt bepaald aan de hand van de tot dat moment gemaakte kosten in verhouding tot de geschatte kosten van de totaal te verrichten opdracht waarbij geen rekening gehouden wordt met indexaties.

Overige opbrengsten worden in de staat van baten en lasten opgenomen na voltooiing van de uitgevoerde werkzaamheden.

Rentebaten worden verantwoord in de periode waartoe zij behoren, rekening houdend met de effectieve rentevoet van de desbetreffende actiefpost. Eventuele winsten of verliezen worden verantwoord onder de financiële baten en lasten.

Verantwoording lasten

De lasten worden bepaald met inachtneming van de hiervoor reeds vermelde grondslagen voor waardering en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben. (Voorzienbare) verplichtingen en mogelijke verliezen die hun oorsprong vinden voor het einde van het verslagjaar, worden in acht genomen indien zij voor het opmaken van de jaarrekening bekend zijn geworden en wordt voldaan aan de voorwaarden voor het opnemen van voorzieningen.

Belastingen

In het kader van de Wet modernisering vennootschapsbelastingplicht overheidsondernemingen die van toepassing is met betrekking tot boekjaren die aanvangen op of na 1 januari 2016, is het CBS in gesprek met de belastingdienst over de vennootschapsbelastingstatus van het CBS. CBS stelt zich daarbij op het standpunt vrijgesteld te zijn van vennootschapsbelasting, aangezien de activiteiten van het CBS kwalifi-

ceren als overheidstaak en derhalve de overheidsvrijstelling van toepassing is. Het CBS heeft over 2016 uitstel aangevraagd voor aangifte vennootschapsbelasting 2016 en deze is door de belastingdienst toegewezen tot 1 maart 2018.

Het CBS was in 2016 niet belastingplichtig voor de omzetbelasting met uitzondering van inkomsten uit detachering voor een periode langer dan 1 jaar.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is volgens de indirecte methode opgesteld. Kasstromen in buitenlandse valuta's zijn herleid naar euro's met gebruikmaking van de gewogen gemiddelde omrekeningskoersen voor de betreffende periodes. Dit houdt voor de weergave van de kasstromen in dat het gerapporteerde resultaat over het boekjaar wordt aangepast voor mutaties in balansposten die geen betrekking hebben op ontvangsten en uitgaven in het boekjaar en mutaties in financieringen, voorzieningen en werkkapitaal.

Verbonden partijen

Van transacties met verbonden partijen is sprake wanneer een relatie bestaat tussen CBS en een natuurlijk persoon of entiteit die verbonden is met CBS. Dit betreffen onder meer de relaties tussen CBS en de bestuurders en de functionarissen op sleutelposities. Onder transacties wordt verstaan een overdracht van middelen, diensten of verplichtingen, ongeacht of er een bedrag in rekening is gebracht. Er hebben zich geen transacties met verbonden partijen voorgedaan op niet-zakelijke grondslag. Transacties met verbonden partijen bestaan bij CBS uitsluitend uit de bezoldiging van de (plaatsvervangend) directeur-generaal en schadeloosstelling van de leden van de Centrale Commissie voor de Statistiek, en is nader toelichting onder punt 9 van de toelichting.

Toelichting op de balans per 31 december 2016

1) Materiële vaste activa

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Nieuwbouw (cascomodificaties)	IT-middelen	Machines en installaties	Andere vaste bedrijfs- middelen	Totaal
Stand per 31-12-2015					
Aanschafwaarde	29.127	22.722	4.354	12.998	69.201
Cumulatieve afschrijvingen	19.254-	17.099-	2.904-	11.989-	51.246-
Boekwaarde per 31-12-2015	9.873	5.623	1.450	1.009	17.955
Mutatie boekwaarde					
Investeringen	356	1.777	194	177	2.504
Desinvesteringen	2.025-	4.577-	374-	94-	7.070-
Afschrijvingen boekjaar	2.722-	2.590-	386-	266-	5.964-
Cumulatieve afschrijving desinvesteringen	1.627	4.574	319	94	6.614
Mutatie boekwaarde	2.764-	816-	247-	89-	3.916-
Stand per 31-12-2016					
Aanschafwaarde	27.458	19.922	4.174	13.081	64.635
Cumulatieve afschrijvingen	20.349-	15.115-	2.971-	12.161-	50.596-
Boekwaarde per 31-12-2016	7.109	4.807	1.203	920	14.039

De investeringen hebben voornamelijk betrekking op IT-middelen en betreffen voornamelijk vervangingsinvesteringen.

2) Financiële vaste activa

Overige financiële vaste activa

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	31-12-2016	31-12-2015
Vooruitbetaalde BTW-schade	3.206	4.773

Aangezien het CBS niet btw-plichtig is, kan de verhuurder de btw op de investeringen van de nieuwbouwpanden Den Haag en Heerlen niet terugvorderen. Het CBS heeft de verhuurder hiervoor voor 9,2 miljoen euro vergoed (btw-schade) voor Den Haag in 2008 en voor 6,5 miljoen euro voor Heerlen in 2009. De bedragen worden over een periode van tien jaar als last in de staat van baten en lasten verwerkt. De maximale verrekenperiode voor btw-schade is tien jaar. In 2016 is 1,6 miljoen euro in de lasten verwerkt onder de huisvestingskosten (2015: 1,6 miljoen euro).

Vlottende activa

3) Vorderingen

Debiteuren

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	31-12-2016	31-12-2015
Debiteuren	4.201	3.602
Voorziening dubieuze debiteuren	-194	-267
Totaal	4.007	3.335

De voorziening dubieuze debiteuren heeft grotendeels betrekking op vorderingen op bedrijven die responsverplichtingen niet zijn nagekomen en waaraan een dwangsom en/of bestuursrechtelijke boete is opgelegd.

Overige vorderingen

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	31-12-2016	31-12-2015
Ministerie van Economische Zaken	4.000	0
Vooruitbetaalde kosten	3.395	6.565
Nog te factureren projecten	6.521	3.420
Overige vorderingen	32	179
Totaal	13.948	10.164

In verband met de taakstelling Rutte II ontvangt het CBS van het Ministerie van EZ nog een bijdrage van 4 miljoen euro voor begrotingsjaar 2016.

De post "vooruitbetaalde kosten" bestaat voornamelijk uit vooruitbetaalde onderhoudscontracten en vooruitbetaalde huur.

De onder de vorderingen opgenomen post "nog te factureren" betreft het nog niet gefactureerde deel van betaald werk in opdracht op basis van de werkvoortgang per einde boekjaar.

De overige vorderingen hebben een looptijd van minder dan één jaar.

4) Liquide middelen

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	31-12-2016	31-12-2015
Bank	12.778	12.206
Deposito	0	4.896
Totaal	12.778	17.102

In het kasstroomoverzicht is het verloop van de liquide middelen toegelicht. Het saldo van de bank staat vrij ter beschikking.

CBS heeft een debet limiet bij de rekening-courant bij het Ministerie van Financiën van 10 miljoen euro.

5) Eigen vermogen

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Egalisatie- reserve
Stand per 1/1/2015	18.166
Resultaat 2015	-8.216
Stand per 31/12/2015	9.950
Resultaat 2016	-8.918
Stand per 31/12/2016	1.032

De bestemming van het resultaat (onttrekking aan de egalisatiereserve) is conform afspraak met het ministerie van EZ.

6) Voorzieningen

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	WW- verplichtingen*	Reorganisatie 2000 **	Jubileum uitkeringen***	Langdurig zieken***	Totaal
Stand per 31/12/2015	12.792	209	3.129	152	16.282
Dotatie in 2016	2.080	4	0	81	2.165
Onttrekking in 2016	-1.874	-68	-416	-101	-2.459
Vrijval	-2.088	0	-72	0	-2.160
Stand per 31/12/2016	10.910	145	2.641	132	13.828

* De dotatie/vrijval van de voorziening WW-verplichtingen wordt in in de lasten verantwoord ("dotatie/vrijval voorzieningen")

**De dotatie/vrijval van de voorziening reorganisatie 2000 is verschuldigd aan/te vorderen op het ministerie van EZ

*** De dotatie/vrijval in de voorziening voor jubileumuitkeringen/langdurig zieken wordt onder de lonen en salarissen verantwoord

WW-verplichtingen

De voorziening voor WW-verplichtingen is gevormd ter dekking van wachtgelduitkeringen aan voormalige medewerkers van het CBS. Ook zonder reorganisatie kan er sprake zijn van een niet-vrijwillige beëindiging van de arbeidsrelatie met het CBS. Dit betreft met name ontslagtrajecten (ARAR-artikel 98 (ongeschiktheid of onbekwaamheid) of ARAR-artikel 99 (eervol ontslag op andere gronden dan in artikel 98)) en expiratie van tijdelijke aanstellingen. Deze kunnen leiden tot wettelijke en bovenwettelijke uitkeringen bij werkloosheid. Aangezien CBS eigen risicodrager is, wordt voor de te verwachten uitkeringen centraal een voorziening gevormd. De voorziening is enerzijds bovenwaarts bijgesteld voor medewerkers die in 2016 met ontslag zijn gegaan en in verband met de verhoging van de AOW-leeftijd. Aan de ander kant

valt een deel van de voorziening vrij doordat een aantal ex-medewerkers weer een nieuwe functie hebben gevonden, dan wel de verwachting is dat zij binnen een jaar weer een nieuwe functie vinden.

In de onderstaande tabel is de verwachte looptijd van de WW-verplichtingen weergegeven:

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	2018 tm			Totaal
	2017	2021	2022 e.v.	
WW-verplichtingen	1.799	4.723	4.388	10.910
Totaal	1.799	4.723	4.388	10.910

Reorganisatie 2000

De voorziening is gevormd ter dekking van de uitstroombaten van de medewerkers die bij de reorganisatie 2000 zijn aangewezen als herplaatsingskandidaat, maar die niet vóór 3 januari 2004 zijn ontslagen. EZ heeft toen een bedrag van circa 10,8 miljoen euro toegezegd ter dekking van de uitstroombaten. De uitstroombaten zijn het totaal van de personele kosten gedurende de herplaatsingsperiode van 18 maanden en de daarna door het CBS te verstrekken wachtgelduitkeringen en andere uitkeringen.

In onderstaande tabel is de verwachte looptijd van de verplichtingen voor de reorganisatie 2000 weergegeven:

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	2018 tm			Totaal
	2017	2020	2022 e.v.	
Reorganisatie 2000	33	92	20	145
Totaal	33	92	20	145

Ambtsjubilea

Deze voorziening betreft toekomstige verplichtingen bij 12,5-, 25-, 40- of 50-jarige ambtsjubilea.

Langdurig zieken

Deze voorziening betreft het in de toekomst voor maximaal twee jaar (CBS draagt hierover het eigen risico) doorbetalen van salarissen aan werknemers die naar verwachting blijvend door ziekte (gedeeltelijk) niet in staat zijn om hun werkzaamheden te verrichten.

7) Kortlopende schulden

Belastingen en premies sociale verzekeringen

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	31-12-2016	31-12-2015
Loonheffing en sociale lasten	3.493	3.434
Pensioenen	1.636	1.577
Totaal	5.129	5.011

Overige schulden

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	31-12-2016	31-12-2015
Nog te betalen kosten	8.242	7.694
Nog te betalen vakantiegeld	4.667	4.426
Crediteuren	4.397	1.282
Vooruitontvangen bijdrage projectontwikkelaar	826	1.196
Nog te betalen vakantiedagen	3.869	3.110
Vooruitgefactureerde baten	5.176	3.027
Eindejaarsuitkering	675	646
Overige schulden	137	705
Totaal	27.989	22.086

De nog te betalen kosten bestaan vooral uit periodieke kosten waarvan per jaareinde de facturen nog niet waren ontvangen. Daarnaast is hieronder een bedrag van 2,5 miljoen euro (31 december 2015: 2,5 miljoen euro) opgenomen dat is verschuldigd aan EZ in verband met de reorganisatie 2000.

De vooruitontvangen bijdrage projectontwikkelaar betrof een éénmalige bijdrage in 2008 voor de locatie Den Haag en in 2009 voor de locatie Heerlen voor de huurkosten over de komende tien jaren.

De schuld voor nog te betalen vakantiedagen is gevormd voor openstaande vakantiedagen. De schuld is met 0,7 miljoen euro toegenomen door een toename van het saldo aan vakantiedagen als gevolg van de gewijzigde regelgeving waardoor medewerkers hun wettelijke vakantie-uren die ze ontvangen op 1 januari 2016, ook mogen opnemen in 2017.

De eindejaarsuitkering betreft de reservering over de maand december 2016, die in november 2017 zal worden uitbetaald.

De overige schulden hebben overwegend een looptijd van minder dan één jaar.

Financiële instrumenten

Het CBS maakt in de normale bedrijfsuitoefening gebruik van uiteenlopende financiële instrumenten die het CBS blootstellen aan markt-, krediet-, en/of liquiditeitsrisico's. Het betreft financiële instrumenten die in de balans zijn opgenomen.

Het CBS handelt niet in deze financiële instrumenten en heeft procedures en gedragslijnen om de omvang van deze risico's te beperken. Bij het door een tegenpartij niet nakomen van aan het CBS verschuldigde betalingen blijven eventuele daaruit voortvloeiende verliezen beperkt tot de marktwaarde van de desbetreffende instrumenten. Het CBS maakt geen gebruik van afgeleide financiële instrumenten.

Treasurybeleid

Het CBS neemt verplicht deel aan schatkistbankieren bij de Rijkshoofdboekhouding conform de Regeling baten-lastendiensten. De Rijkshoofdboekhouding is onderdeel van het ministerie van Financiën en is verantwoordelijk voor de administratie van de schatkist.

Schatkistbankieren houdt in dat de liquide middelen alléén gestald mogen worden op een rekening-courant bij de Rijkshoofdboekhouding en dat leningen alléén bij de Rijkshoofdboekhouding afgesloten mogen worden. Het CBS sluit zelf met de Rijkshoofdboekhouding het contract met de voorwaarden van het deposito of van de lening af.

Schatkistbankieren kan gezien worden als een centrale treasury voor publieke middelen. Het principe van schatkistbankieren is dat publiek geld de schatkist niet eerder verlaat dan noodzakelijk is voor de uitvoering van de publieke taak. Het CBS voert met het schatkistbankieren een zo risicoloos mogelijk kasgeldbeheer.

Kredietrisico

Het CBS loopt kredietrisico over de in de balans opgenomen vorderingen. De vorderingen zijn geconcentreerd bij overheidsinstellingen waardoor het kredietrisico beperkt is.

Liquiditeitsrisico

Het CBS bewaakt de liquiditeitspositie door middel van de meerjarenbegroting. Het CBS ziet erop toe dat voor het CBS steeds voldoende liquiditeiten beschikbaar zijn om aan de verplichtingen te kunnen voldoen. CBS heeft een debet limiet bij de rekening-courant bij het Ministerie van Financiën van 10 miljoen euro.

Reële waarde

De reële waarde van de in de balans verantwoorde financiële instrumenten, waaronder financiële vaste activa, vorderingen, liquide middelen en kortlopende schulden, benadert de boekwaarde ervan.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Meerjarige financiële verplichtingen

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	2017	2018 tm 2021	2022 e.v.
Huur panden Den Haag en Heerlen	6.200	23.600	11.000
Totaal	6.200	23.600	11.000

Huurpanden

De huur van het pand te Den Haag is voor een periode van 5 tot maximaal 15 jaar afgesloten en loopt tot 2023. De huur van het pand te Heerlen is voor een periode van 5 tot maximaal 15 jaar afgesloten en loopt tot 2024.

Het CBS is nog in gesprek met de verhuurder over de compensatie van de btw-schade (totaal 1 miljoen euro) naar aanleiding van de huurverlenging in 2013 en 2015.

Financiële afspraken

Met het ministerie van EZ is afgesproken dat de financiële verplichtingen betreffende de periode vóór 3 januari 2004 voor rekening van het ministerie van EZ komen. De werkelijke uitgaven met betrekking tot deze verplichtingen van het CBS worden door het ministerie van EZ vergoed waaronder de reorganisatie 2000.

Naar aanleiding van de bezuinigingen Rutte I en Rutte II heeft het CBS afspraken gemaakt met het Ministerie van EZ over een toekomstbestendig budget voor het uitvoeren van het meerjarenprogramma. Ter versterking van het eigen vermogen van het CBS, ontvangt het CBS een additionele bijdrage van 12 miljoen euro. Dit bedrag is gerelateerd aan het restant van de taakstelling Rutte II, te weten 4 miljoen euro in 2016, 2 miljoen euro in 2017, 4 miljoen euro in 2018 en 2 miljoen euro in 2019. Daarna wordt de EZ-bijdrage aan het CBS tijdelijk voor de duur van 6 jaar met 2 miljoen euro verlaagd, van het jaar 2021 tot en met 2026.

Toelichting op de staat van baten en lasten over 2016

8) Baten

De baten zijn het totaal van:

- bijdrage van het ministerie van Economische Zaken;
- betaald werk in opdracht;
- overige baten.

Bijdrage ministerie van Economische Zaken

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Realisatie	Begroting	Realisatie
	2016	2016	2015
Budgettaire bijdrage	142.600	142.600	147.867
Reeds eerder ontvangen, maar later uitgevoerd	385	0	324
Bijdrage EU-verplichting	1.855	2.078	1.500
Aflossing vordering EZ inzake reorganisatie 2000	0	0	-350
Veiligheidsmonitor	0	300	300
Loonbijstelling	4.045	3.000	1.657
Prijsbijstelling	246	0	104
Bijdrage voor regeldruk, ICT en bigdata	50	0	0
Nog te ontvangen budget	4.000	4.000	0
Totaal	153.181	151.978	151.402

De bijdrage van EZ betreft de door EZ verstrekte budgettaire bijdrage. Het CBS ontvangt deze bijdrage op basis van het Meerjarenplan 2014 – 2018. Het CBS dient aan het einde van deze periode het werkprogramma gerealiseerd te hebben. De bijdrage in enig jaar voor het niet gerealiseerde deel van het werkprogramma schuift door naar het volgende jaar en wordt onder de schulden verantwoord.

Het CBS heeft in eerdere jaren een bijdrage van 0,8 miljoen euro van EZ ontvangen voor aanpassingen in het Algemene Bedrijven Register. De werkzaamheden zijn grotendeels in de jaren 2015 en 2016 uitgevoerd en worden in 2017 afgerond.

Het CBS heeft in 2016 een bijdrage van 1,9 miljoen euro ontvangen in verband met extra uit te voeren statistische werkzaamheden als gevolg van nieuwe Europese verordeningen (EU-tranches 14 tot en met 16). Dit bedrag is lager dan begroot aangezien EZ heeft aangegeven geen financiële dekking bij Financiën te vragen voor een claim uit tranche 2013 van structureel 0,2 miljoen euro (alleen voor de EU tranche 2014 e.v.).

De loon- en prijsbijstelling betreft de compensatie voor de gestegen lonen en pensioenlasten naar aanleiding van het Loonakkoord. Deze compensatie is 1,5 miljoen euro lager dan de daadwerkelijke stijging van de loon- en werkgeverslasten. Bij het opstellen van de begroting 2016 was nog niet bekend dat de pensioenlasten zouden stijgen en was hier dus zowel qua kosten als qua looncompensatie nog geen rekening mee gehouden.

In verband met de taakstelling Rutte II ontvangt het CBS van het Ministerie van EZ nog een bijdrage van 4 miljoen euro voor begrotingsjaar 2016.

Betaald werk in opdracht

De volgende tabel geeft inzicht in de omzet uit betaald werk in opdracht naar regio.

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Realisatie	Begroting	Realisatie
	2016	2016	2015
Nederland	22.802	21.645	21.591
EU-landen	4.206	3.800	3.791
Overige landen	2.013	1.765	1.761
		0	
Totaal	29.021	27.210	27.143

Onder betaald werk in opdracht zijn de gerealiseerde opbrengsten voor verrichte werkzaamheden verantwoord. Hieronder zijn mede begrepen opdrachten waaraan de overheid een specifieke financiële bijdrage levert, opbrengsten uit hoofde van het beschikbaarstellen van data en de omzet uit verkochte licenties Blaise (een door het CBS ontwikkeld softwaresysteem voor computergestuurde onderzoeksmethoden).

De verdeling van de omzet betaald werk in opdracht naar type afnemer is als volgt:

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Realisatie	Begroting	Realisatie
	2016	2016	2015
Overheid en overheidsgerelateerd	21.814	19.195	19.148
Statistische bureaus buitenland	1.503	1.350	1.347
Onderzoeksinstellingen	2.844	4.387	4.376
Europese Commissie en Eurostat	2.196	1.926	1.921
Derden	664	352	351
Totaal	29.021	27.210	27.143

Overige baten

De overige baten bestaan hoofdzakelijk uit handhaving en publicaties.

9) Lasten

Lonen en salarissen

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Realisatie	Begroting	Realisatie
	2016	2016	2015
Lonen en salarissen eigen personeel	110.957	104.701	103.719
Ingeleend personeel	9.607	12.375	12.104
Totaal	120.564	117.076	115.823

De lonen en salarissen zijn hoger dan begroot. Oorzaak hiervan is dat de compensatie van EZ voor de gestegen lonen en pensioenlasten naar aanleiding van het Loonakkoord 1,5 miljoen euro lager was dan de daadwerkelijke stijging van de loon- en werkgeverslasten. Bij het opstellen van de begroting 2016 was nog niet bekend dat de pensioenlasten zouden stijgen en was hier dus zowel qua kosten als qua looncompensatie nog geen rekening mee gehouden.

In 2016 waren gemiddeld 1.864 vte werkzaam voor het Centraal Bureau voor de Statistiek (2015: 1.780 vte's) waarvan 4 medewerker werkzaam in het buitenland waren.

De verdeling naar directie is als volgt:

<i>Gemiddeld aantal vte per hoofddirectie</i>	
Economie, bedrijven en nationale rekeningen	504
Sociale en ruimtelijke statistieken	528
Dataverzameling	267
Bedrijfsvoering, IT en methodologie	416
Overige	149
	1.864

Bezoldiging Directeur-Generaal en Centrale Commissie voor de Statistiek

In 2016 bedraagt de bezoldiging van de Directeur Generaal 179 duizend euro, bestaande uit bruto salaris, vaste toelagen en het werkgeverdeel van de pensioenpremies.

Vermelding in het kader van de Wet normering topfunctionarissen publieke en semipublieke sectorbezoldiging (WNT).

<i>Leidinggevende topfunctionarissen 2016</i>		
Bedragen x € 1,-	Dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi	Dr. A.H. Kroese
Functie(s)	Directeur-Generaal	Plaatsvervangend Directeur-Generaal
Duur dienstverband in 2016	1/1 – 31/12	1/1 – 31/12
Omvang dienstverband in fte	1	1
Gewezen topfunctionaris	nee	nee
(Fictieve) dienstbetrekking	ja	ja
Bezoldiging		
Beloning	156.654	127.457
Belastbare onkostenvergoeding	6.458	4.843
Beloningen betaalbaar op termijn	15.754	14.995
Totaal bezoldiging	178.866	147.295
Toepasselijk WNT-maximum	179.000	179.000
Motivering indien overschrijding	n.v.t.	n.v.t.

<i>Leidinggevende topfunctionarissen 2015</i>		
Bedragen x € 1,-	Dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi	Dr. A.H. Kroese
Functie(s)	Directeur-Generaal	Plaatsvervangend Directeur-Generaal
Duur dienstverband in 2015	1/1 – 31/12	1/1 – 31/12
Omvang dienstverband in fte	1	1
Gewezen topfunctionaris	nee	nee
(Fictieve) dienstbetrekking	ja	ja
Bezoldiging		
Beloning	149.136	121.583
Belastbare onkostenvergoeding	6.458	2.942
Beloningen betaalbaar op termijn	16.005	15.181
Totaal bezoldiging	171.599	139.706
Toepasselijk WNT-maximum	178.000	178.000
Motivering indien overschrijding	n.v.t.	n.v.t.

De vergelijkende cijfers 2015 zijn ten aanzien van de beloningen betaalbaar op termijn met 4 duizend euro naar beneden bijgesteld ten opzichte van de jaarrekening 2015.

De Centrale Commissie voor de Statistiek (CCS) heeft een aantal taken inzake het CBS en de statistische informatievoorziening van het Rijk. De Commissie bestaat in 2016 uit 7 leden, de gezamenlijke schade-loosstelling van de CCS over 2016 bedroeg 79 duizend euro (waarvan 75 duizend euro bezoldiging en 4 duizend euro aan onbelaste onkostenvergoeding). In 2015 was dit 82 duizend euro (voor acht leden). De schadeloosstellingen komen ten laste van het budget van het CBS.

Toezichthoudende topfunctionarissen

CCS-leden	Functie	Beloning 2016	Periode benoeming	Beloning 2015
mw. mr. I. Brakman	Voorzitter CCS/ lid Audit Committee	25.000	van 1-1-2010 tot 1-1-2018	25.000
J. van Hall RA RE	Lid CCS/lid Audit Committee	11.300	van 1-4-2014 tot 1-1-2018*	11.300
prof. dr. mr. F. van der Wel RA	Lid CCS/lid Audit Committee	11.300	van 1-1-2013 tot 1-1-2017*	11.300
mw. dr. C.M. Hooymans	Lid CCS	7.000	van 1-1-2012 tot 1-1-2020	7.000
mw. prof. dr. J. Plantenga	Lid CCS	7.000	van 1-1-2009 tot 1-1-2017	7.000
prof. Dr. L.H. Hoogduin	Lid CCS	0	van 1-1-2010 tot 31-3-2015	2.825
prof. dr. S. Brakman	Lid CCS	7.000	van 1-1-2013 tot 1-1-2017*	7.000
mw. drs. C.W. Wortmann-Kool	Lid CCS	7.000	van 1-6-2014 tot 1-6-2018*	7.000

* herbenoembaar voor een periode van 4 jaar

De vergoeding voor de CCS-leden is conform de "Regeling vaststelling schadeloosstelling leden CCS" welke in 2005 is opgesteld door de Minister van EZ.

Pensioenlasten en sociale lasten

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Realisatie	Begroting	Realisatie
	2016	2016	2015
Pensioenlasten	14.516	12.270	13.715
Sociale lasten	13.865	13.358	12.662
Totaal	28.381	25.628	26.377

Bij het Loonakkoord is aangegeven dat de pensioenpremies voor de werkgever zouden dalen waarmee een belangrijk deel van de cao-loonstijging gefinancierd zou worden. Doordat de pensioenpremies niet gedaald zijn (maar zelfs gestegen per 1 april 2016), zijn de pensioenlasten hoger dan begroot.

De pensioenregeling is ondergebracht bij het ABP (Stichting Pensioenfonds ABP). Dit betreft een bedrijfstakpensioenfonds en het CBS heeft geen verplichting tot het voldoen van aanvullende bijdragen in het geval van een tekort bij het pensioenfonds, anders dan het voldoen van eventuele hogere toekomstige premies. De dekkingsgraad (marktwaarde van de beleggingen uitgedrukt in een percentage van de voorziening pensioenverplichtingen volgens de grondslagen van DNB) van het ABP bedroeg ultimo 2016 96,7%. De vereiste dekkingsgraad volgens DNB bedraagt 128%. Een pensioenfonds dat onder de minimale dekkingsgraad komt, moet een herstelplan afspreken met de toezichthouder.

De kenmerken van de pensioenregeling in 2016 zijn als volgt:

Pensioen systeem	Middelloonregeling
Vakantietoeslag	8%
Pensioenrekenleeftijd	67 jaar
Pensioengrondslag	Pensioengevend salaris minus franchise
Nabestaande pensioen	50% van het ouderdomspensioen bij overlijden
Wezenpensioen	10% van het ouderdomspensioen
Franchise (2016)	13.000 euro
Opbouwpercentage	1,875% van de pensioengrondslag

Dotatie/vrijval reorganisatievoorziening 2004 tm 2011 en voorziening WW-verplichtingen

Onder de dotatie/vrijval voorzieningen wordt de dotatie (totaal 2,2 miljoen euro) minus de vrijval (2,2 miljoen euro) in de voorzieningen WW-verplichtingen verantwoord.

Afschrijvingen materiële vaste activa

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Afschrijvingslasten	5.964	6.928	6.375

De afschrijvingskosten bestaan uit afschrijvingen op cascomodificaties en afschrijvingen op IT-middelen. De afschrijvingen zijn gedaald door verdere versoeringen op investeringen.

Overige bedrijfslasten

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Huisvesting	12.619	13.581	13.127
Overig personeel	3.099	2.896	3.916
Bureau	4.774	4.898	4.375
Dienstreizen	3.909	3.536	3.756
Advies externen	1.954	2.302	2.640
Automatisering	7.031	6.947	6.759
Overig	3.345	3.295	4.690
Totaal	36.731	37.455	39.263

In het kader van de bezuinigingen Rutte II zijn halverwege 2016 versoeringen op de overige bedrijfslasten afgesproken. Dit is in bovenstaande opstelling met name zichtbaar bij de advieskosten, maar ook op andere onderliggende posten is versoerd (eindejaarsgeschenk, catering, arbozorg en dergelijke).

Huisvesting

In de huisvestingskosten zijn naast de huur ook de kosten voor energie en gebouw-gerelateerde kosten zoals bewaking, schoonmaak en exploitatie van het bedrijfsrestaurant, opgenomen. De huisvestingskosten zijn lager dan in 2015 doordat een gebouwdeel in Den Haag niet meer gehuurd wordt. De gerealiseerde kosten zijn lager dan begroot onder andere doordat de kosten als gevolg van de oplevering van het niet meer gehuurde gebouwdeel in Den Haag lager zijn uitgevallen.

Overig personeel

In de overige personele kosten zijn onder andere de kosten voor opleidingen, arbeidsmarktcommunicatie, arbodiensten en catering opgenomen. De kosten zijn gedaald ten opzichte van 2015 door verdere versoeringen.

Bureau

De bureaustkosten hebben betrekking op telecommunicatie, porti, uitbesteed drukwerk voor publicatie en kosten bibliotheek. De bureaustkosten zijn gestegen door stijgende tarieven voor porti.

Dienstreizen

De reis- en verblijfskosten bestaan uit kosten voor woon-werkverkeer, reis- en verblijfskosten binnen-

land en reis- en verblijfskosten buitenland. De kosten zijn gestegen door een toename van het aantal medewerkers.

Advies externen

De advieskosten bestaan onder andere uit juridisch advies, fiscaal advies, kosten voor uitbesteden van de salarisadministratie, jaarlijkse accountantskosten, en IT-advies. De kosten zijn gedaald door verdere versoering op met name IT-advies.

Automatisering

Dit betreffen kosten voor uitbesteed beheer, onderhoud hardware en licenties. De kosten liggen in lijn met voorgaand jaar en met de begroting.

Overige

De overige kosten bestaan uit projectgebonden kosten, kosten voor inkoop statistisch grondmateriaal en incentives. De kosten zijn gedaald ten opzichte van 2015 als gevolg van extra kosten in 2015 voor het eenmaal in de vijf jaar tijd te houden budgetonderzoek.

De volgende ingediende declaraties zijn in het boekjaar uitbetaald aan de Directeur-Generaal, Plaatsvervangend Directeur-Generaal en de hoofddirecteuren:

<i>Declaraties (bedragen x 1 euro)</i>	2016	2015
Directeur Generaal	3.500	3.408
Plaatsvervangend Directeur Generaal	4.477	6.188
Hoofddirecteur Economie, bedrijven en nationale rekeningen	487	502
Hoofddirecteur Sociale en ruimtelijke statistieken	411	155
Hoofddirecteur Dataverzameling	283	439
Hoofddirecteur Bedrijfsvoering, IT en methodologie	1.035	669
	<u>10.193</u>	<u>11.361</u>

De volgende honoraria inclusief BTW van KPMG Accountants N.V. en overig KPMG netwerk zijn ten laste gebracht van het CBS:

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	KPMG Accountants NV 2016	Overig KPMG netwerk 2016	Totaal KPMG 2016
Onderzoek van de jaarrekening	83	0	83
Andere controleopdrachten	4	0	4
Adviesdiensten op fiscaal terrein	0	17	17
Andere niet-controle-opdrachten	0	0	0
	<u>87</u>	<u>17</u>	<u>104</u>

<i>Bedragen in duizenden euro's</i>	KPMG Accountants NV 2015	Overig KPMG netwerk 2015	Totaal KPMG 2015
Onderzoek van de jaarrekening	79	0	79
Andere controleopdrachten	7	0	7
Adviesdiensten op fiscaal terrein	0	13	13
Andere niet-controle-opdrachten	0	61	61
	<u>86</u>	<u>74</u>	<u>160</u>

De honoraria zijn toegerekend aan het boekjaar waarin de werkzaamheden zijn verricht.

10) Financiële baten en lasten

Rentebaten

Onder de post rente zijn de renteopbrengsten over het rekening-couranttegoed bij Financiën opgenomen. Doordat het rentepercentage nagenoeg nihil is, zijn de renteopbrengsten beperkt.

11) Gebeurtenissen na balansdatum

In aanvulling op de taakstellingen Rutte I en het Lenteakkoord heeft het CBS te maken gekregen met de taakstelling Rutte II, lopend van 2016 tot en met 2018. Deze is niet begroot in het MJP. In totaal betreft dat een bedrag oplopend tot 12,9 miljoen euro in 2018. Van deze korting wordt 0,7 miljoen euro in 2016 oplopend tot 2 miljoen euro structureel ingevuld door besparingen op materiële kosten en niet primaire arbeidsvoorwaarden. Vanaf 2017 wordt het grootste deel van de taakstelling ingevuld door een korting op de centrale financiering voor het niet-verplichte programma van het CBS met 7 miljoen euro. Hiervoor geldt dat het CBS de betrokken ministeries in 2016 heeft benaderd voor de financiering en het daarna als betaald werk in opdracht zal uitvoeren. Dit heeft erin geresulteerd dat het merendeel van de onverplichte statistieken alsnog kan worden behouden. Een klein deel van het niet-verplichte programma (ongeveer 1,2 miljoen euro) is per 1 januari 2017 stopgezet. Naar aanleiding van de bezuinigingen Rutte I en Rutte II heeft het CBS afspraken gemaakt met het Ministerie van EZ over een toekomstbestendig budget voor het uitvoeren van het meerjarenprogramma. Ter versterking van het eigen vermogen van het CBS, ontvangt het CBS een additionele bijdrage van 12 miljoen euro. Dit bedrag is gerelateerd aan het restant van de taakstelling Rutte II, te weten 4 miljoen euro in 2016, 2 miljoen euro in 2017, 4 miljoen euro in 2018 en 2 miljoen euro in 2019. Daarna wordt de EZ-bijdrage aan het CBS tijdelijk voor de duur van 6 jaar met 2 miljoen euro verlaagd, van het jaar 2021 tot en met 2026.

Den Haag, 8 september 2017

Directeur-Generaal van de Statistiek

dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi

Overige gegevens

Bepalingen inzake resultaatbestemming

Volgens artikel 33 van de kaderwet ZBO vormt een zelfstandig bestuursorgaan een egalisatiereserve. Het verschil tussen de gerealiseerde baten van een zelfstandig bestuursorgaan en de gerealiseerde lasten van de activiteiten komt ten gunste onderscheidenlijk ten laste van de egalisatiereserve. Het resultaat 2016 is in overeenstemming met deze bepalingen in de jaarrekening verwerkt.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: de Directeur-Generaal (hierna: het bestuur) van het Centraal Bureau voor de Statistiek

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2016

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2016 van het Centraal Bureau voor de Statistiek (hierna 'het CBS') te Den Haag (hierna 'de jaarrekening ') gecontroleerd.

Naar ons oordeel:

—geeft de betreffende jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en samenstelling van het vermogen van het CBS per 31 december 2016 en van het resultaat over 2016 in overeenstemming met de Wet op het Centraal Bureau voor de Statistiek, de nadere afspraken over de sturingsrelatie met het ministerie van Economische Zaken en de bepalingen bij en krachtens de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector (WNT);

—zijn de in deze jaarrekening verantwoorde baten, lasten en balansmutaties over 2016 in alle van materieel belang zijnde aspecten rechtmatig tot stand gekomen in overeenstemming met de in de relevante wet- en regelgeving opgenomen bepalingen, zoals vermeld in het Controleprotocol CBS van 20 januari 2009.

De jaarrekening bestaat uit:

- 1 de balans per 31 december 2016;
- 2 de staat van baten en lasten over 2016;
- 3 het kasstroomoverzicht over 2016; en
- 4 de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden en de Regeling controleprotocol WNT 2016 vallen, alsmede het Controleprotocol CBS van 20 januari 2009. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van het CBS zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

—het bestuursverslag;

—de overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

—met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;

—alle informatie bevat die op grond van de Wet op het Centraal Bureau voor de Statistiek en de nadere afspraken over de sturingsrelatie met het ministerie van Economische Zaken zijn vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de controle van de jaarrekening of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in de Nederlandse Standaard 720 en het Controleprotocol CBS van 20 januari 2009. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met de Wet op het Centraal Bureau voor de Statistiek en de nadere afspraken over de sturingsrelatie met het ministerie van Economische Zaken.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met de Wet op het Centraal Bureau voor de Statistiek, de nadere afspraken over de sturingsrelatie met het ministerie van Economische Zaken en de bepalingen bij en krachtens de WNT.

Het bestuur is ook verantwoordelijk voor het rechtmatig tot stand komen van de in de jaarrekening verantwoorde baten, lasten en balansmutaties in overeenstemming met de in de relevante wet- en regelgeving opgenomen bepalingen, zoals vermeld in het Controleprotocol CBS van 20 januari 2009.

In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening en de naleving van die relevante wet- en regelgeving mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of het CBS in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de organisatie haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van de jaarrekening nemen.

De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, de Regeling controleprotocol WNT 2016, het Controleprotocol CBS van 20 januari 2009, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

—het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, dan wel het niet rechtmatig tot stand komen van baten en lasten alsmede de balansmutaties, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;

—het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van het CBS;

—het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving, de gebruikte financiële rechtmatigheidscriteria en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;

—het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of het CBS haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om in onze controleverklaring de aandacht te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven;

—het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en

—het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen en of de in deze jaarrekening verantwoorde baten, lasten en balansmutaties in alle van materieel belang zijnde aspecten rechtmatig tot stand zijn gekomen.

Wij communiceren met de met governance belaste personen onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Den Haag, 8 september 2017

KPMG Accountants N.V.

W.A. Touw RA

Bijlage A. Organisatie per 31 december 2016

Directeur-Generaal

Dr. T.B.P.M. (Tjark) Tjin-A-Tsoi

plv Directeur-Generaal

Dr. A.H. (Bert) Kroese

Centrale Beleids- en managementondersteuning

Ir. C.M. (Cecile) Schut, MPA

Chief Information Office

M. (Matjaz) Jug

Blaise

Drs. H.J.A. (Harry) Wijnhoven (wnd.)

CBS Communicatie en Nieuws

Drs. M.P.M. (Mike) Ackermans

C.A.M. (Cees) Buijs (plv.)

Hoofddirectie Bedrijfsvoering, IT en Methodologie

Drs. W. (Wim) van Nunspeet

Drs. M. (Marijke) Renaud (plv.)

Hoofddirectie Dataverzameling

Dr. A. (Astrid) Boeijen

Ir. J.H. (Jeroen) van Velzen (plv.)

Hoofddirectie Economie, bedrijven en nationale rekeningen

Drs. J.C.M. (Hanneke) Imbens

Drs. H.J.C.M. (Hank) Hermans (plv.)

Hoofddirectie Sociaal-economische en ruimtelijke statistieken

Dr. H. (Huib) van de Stadt

Drs. M.J.M. (Marleen) Verbruggen (plv.)

Bijlage B. Wegwijzer

Het CBS verzamelt gegevens bij personen, bedrijven en instellingen. Het CBS stelt de uitkomsten van de onderzoeken zo snel mogelijk op verschillende manieren voor iedereen beschikbaar.

CBS-website (www.cbs.nl)

De huidige CBS-website geeft toegang tot resultaten van CBS-onderzoeken en biedt thema gerichte informatie over kerncijfers van Nederland. Alle uitgebrachte publicaties staan overzichtelijk gerangschikt op de website en de gedetailleerde cijfers zijn te raadplegen via de gratis databank StatLine. Op de website staan ook een actuele publicatiekalender en een productencatalogus.

Daarnaast biedt het CBS nog vier doelgroepenwebsites aan. Kijk hiervoor op:

- www.werkenbijhetcbs.nl;
- www.cbsinuwbuurt.nl;
- www.cbsvooruwbedrijf.nl;
- www.cbs.nl/cbsindeklas.

YouTube, Twitter, Facebook

Naast de website verspreidt het CBS zijn output ook via:

- YouTube (<http://www.youtube.com/statistiekpbs>)
- Twitter (<http://www.twitter.com/statistiekpbs>)
- Facebook ([facebook.com/statistiekpbs](https://www.facebook.com/statistiekpbs))

Open data

Sinds 2014 biedt het CBS alle tabellen in StatLine als open data aan in de vorm van datasets (http://opendata.cbs.nl/dataportaal/portal.html?_la=nl&_catalog=CBS). Ook is een webapplicatie ontwikkeld die gebruik maakt van Open data en die alle tabellen uit StatLine in grafiek- of kaartvorm laat zien (<http://opendata.cbs.nl/Dataportaal/index.html#/CBS/nl/>). De webapplicatie is geoptimaliseerd voor tablets.

Corporate nieuws

Sinds 2015 bestaat de webapp CBS Corporate nieuws (<https://corporate.cbs.nl>). Deze webapp bevat actuele artikelen over onder andere nieuwe dienstverlening, nieuwe producten, internationale ontwikkelingen en evenementen van het CBS. Het is de digitale opvolger van het papieren CBS-relatiemagazine en bestemd voor de externe relaties van het CBS. Deze webapp is speciaal ontwikkeld voor gebruik op tablet, smartphone en desktop. De artikelen zijn makkelijk te filteren en kunnen eenvoudig gedeeld worden via Facebook, Twitter en LinkedIn.

Innovatieportaal

Op het innovatieportaal (www.cbs.nl/innovatie) presenteert het CBS zijn diensten en producten in ontwikkeling op het gebied van innovatie. Externe partijen worden uitgenodigd hierop te reageren, indien zij aanvullende nieuwe ideeën, suggesties of adviezen voor verbetering hebben.

Verkoop van CBS-producten

CBS-producten kunt u bestellen via de afdeling Klantenservice van het CBS, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen, telefoon (088) 570 70 70, e-mail: verkoop@cbs.nl.

Infoservice

Het centrale informatiepunt voor algemene vragen over het CBS en zijn producten is te bereiken via telefoon (088) 570 70 70 en infoservice@cbs.nl.

European Statistical Data Support

Statistische informatie over Europa afkomstig van Eurostat is telefonisch op te vragen via (088) 570 70 70 (keuze toets 3) of via esds-nl@cbs.nl

CBS Contact Center

Het centrale informatiepunt voor bedrijven, instellingen en personen bij vragen over CBS-vragenlijsten of ander enquêtemateriaal is te bereiken via telefoon (045) 570 64 00, e-mail: contactcenter@cbs.nl of via het contactformulier op de CBS-website: www.cbs.nl/contactcenter.

Persdienst

Het centrale informatiepunt voor de media is te bereiken via telefoon (070) 337 44 44 of e-mail: persdienst@cbs.nl. Meer informatie staat op de CBS-website: www.cbs.nl/nl-nl/over-ons/contact/pers.

Centrum voor Beleidsstatistiek

Het Centrum voor Beleidsstatistiek biedt verschillende diensten aan:

- Het verrichten van maatwerk onderzoek op beschikbare brongegevens.
- Het adviseren van klanten zoals departementen en planbureaus, grote gemeenten en andere overheidsinstellingen bij het vinden, het gebruik en het opstellen van de benodigde informatie voor beleidsvoorbereiding en de evaluatie daarvan.
- Het toegankelijk maken van microdatabestanden waarmee onderzoekers die door de DG gemachtigd zijn onder strikte beveiligingsvoorwaarden zelf de gewenste analyses kunnen uitvoeren op deze microdatabestanden. Zie de catalogus <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/maatwerk-en-microdata/microdata-zelf-onderzoek-doen/catalogus-microdata>.

Aan de diensten van het Centrum voor Beleidsstatistiek zijn kosten verbonden. Nadere informatie is verkrijgbaar via telefoon (070) 337 47 92, via www.cbs.nl/cvb of e-mail: maatwerk@cbs.nl.

Colofon**Centraal Bureau voor de Statistiek**

Den Haag

Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag

Postbus 24500, 2490 HA Den Haag

Telefoon (070) 337 38 00

Heerlen

CBS-weg 11, 6412 EX Heerlen

Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen

Telefoon (045) 570 60 00

Bonaire

Bulevar Gobernador Nicolaas Debrot # 67 unit 9

Kralendijk

Telefoon + 599 7 178 676

Website

www.cbs.nl

Infoservice

Telefoon (088) 570 70 70

E-mail: infoservice@cbs.nl

Fax: (070) 370 59 94

Uitgave

Centraal Bureau voor de Statistiek
